ምዕራፍ ሓደ

መርክቦ፣ ኣሰፋፍራን ህዝብታትን ምብራቕ ኣፍሪካ

ውፅኢታት'ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም፥

- መርክቦ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ተለልዩ፣
- ጥንታዊ ስልጣነን ሓድግታትን ምብራቕ ኣፍሪካ ተረድኡ፣
- ፀገማት ምዕቃብ ሓድግታት ትግንዘቡ፣
- ሳዕቤን ነባሪ ኣየርን ሃፍትታት ተፈጥሮን ኣብ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ምብራቕ ኣፍሪካ ትግንዘቡ።

ብቕዓታት እዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስ ተምሃርኩም እዞም ዝስዕቡ ብቕዓታት ተማዕብሉን ትውንኑን፤

- ኣንፃራዊ መርክቦ ምብራቕ ኣፍሪካ ትርድኡ።
- ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ትዝርዝሩ።
- እዋንን ቀንዲ መግለፂ ባህርያትን ስልጣነ ኑብያ ካብ ስልጣነ ኣኽሱም ትፈልዩ።
- ቀንዲ ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣነ ምብራቕ ኣፍሪካ ተለልዩ።
- ስፍራታት ሓድጊ ዘጋጥምዎም ፀገማት ትገልፁ።
- ኣብ ሓድሓደ ከባብታት ስፍራታት ሓድጊ ንምክልኻል ዝጥቀምሉም ሜላታት ተብርሁ።
- ፃዕቕን ሳሕውን ህዝቢ ዘለዎም ከባታት ምብራቅ ኣፍሪካ ተለልዩ።
- መንቀልን ሳዕቤንን ምንቅስቓስ ህዝቢ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካን ኢትዮጵያን ተብርሁ።
- ምኽንያታት ፃዕቒ ህዝቢ ኣብ በረኽቲ ቦታታት ኢትዮጵያ' ኬንያን' ታንዛንያን ትፈልዩ።
- ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ምብራቕ አፍሪካ ተለልዩ።
- ሳዕቤናት ምኽታም ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን ትዝርዝሩ።
- ንኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መናባብሮን ምኽንያታት ዝኾኑ ነገራት ትደምድሙ።
- ፖለቲካዊ ዘይምርግጋዕን ኩናት ሕድሕድን ከመይ ንህዝቢ ክፀልዉ ከምዝኽእሉ ትመራመሩ።

መእተዊ

ተምሃሮ እዚ ቀዳማይ ምዕራፍ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 6ይ ክፍሊ ብዛዕባ መርከቦ፣ ኣሰፋፍራን ህዝብታትን ምብራቕ ኣፍሪካ ዝምልከት እንትኸውን ዝተፈላለዩ ንኡሳን ርእስታት ዝሓዘ'ዩ። ስለዚ ፈለማ ብዛዕባ መርከቦ ክትመሃሩ እንትትኮኑ ኣብ ትሕቲ'ዚ ንኡስ ርእሲ ድማ ኣንፃራዊ መርከቦን ሃገራትን ቀርኒ ኣፍሪካን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካን ዝብሉ ርእስታት ብካርታ እናተሓገዝኩም ክትመሃሩ ኢኹም። እዚኦም ምስተምሃርኩም ድማ መልመድታት ክህልውኹም'ዮም።

ድሕሪ'ዚ ርእሲ ድማ ብዛዕባ ህዝብታት ምብራቕ ኣፍሪካ ናብዝብል ንኡስ ርእሲ ትቕፅሉ። ኣብዚ ርእሲ ብዛዕባ ጥንታዊ ስልጣነታት ሸንጥሮ ናይል (ኣባይ) ክትመሃሩ ኢኹም። ኣብዚ ብስእልታትን ካርታታትን እናተሓገዝኩም ኣብ ጥንታዊት ግብፂ፣ ኑብያን ኣኽሱምን ዝነበሩ ስልጣነታት ክትመሃሩ ኢኹም። ብምቕፃል ብዛዕባ ምክልኻልን ምዕቃብን ስፍራታት ሓድግን ኣብ ስፍራታት ሓድግታት ዘጋጥሙ ፀገማት ዝምልከት መመያየጢ ዛዕባ ክትመሃሩ ኢኹም። ኣብ ሓድግታት ኣኽሱም ይግበር ዘሎ ክንክን ሓድግታት ኣብነት ብምግባር ብዛዕባ ረብሓ ሓድግታትን ክግበረሎም ዝግባእ ክንክንን ዝምልከት ክትመሃሩ እንትትኮኑ ነዚ ብስእሊ ኣደጊፍኩም ክትመያየጡሉ ኢኹም። ብምቕፃል ብዛዕባ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ዝብል ንኡስ ርእሲ ንክትመሃሩ ዝተዳለወ እንትኸውን ኣብ ትሕቲ'ዚ ድማ ኣርባዕተ ርእስታት ኣለዉ። ካብዚኦም ውሽጢ በዝሕን ዝርግሐን ህዝቢ፣ ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ፣ ሳዕቤናት ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ከምኡ'ውን ሳዕቤናት ምኽታም ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን ዝብሉ ይርከብዎም። ድሕሪ'ዚ ብዛዕባ ቑልፊ ምኽንያታት ንኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ዝምልከት ኣገዳሲ ኣርእስቲ ኣሎ።

ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ብዝተፈላለዩ ካርታታትን ስእልታትን ዝተሰነየ እንትኸውን ብፍላይ ካርታ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ፣ ሰደቓ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ምስ ባንዴርኦንን ስፍሓተንን ብመንፅር በዝሒ ህዝበንን ፃዕቐንን፣ ንፅፅር ገጠርን ከተማን ከምኡ'ውን ደጉዓን ከበሳን ዝምልከቱ ብሙልኦም ንተምሃሮ ፍሉይ ሓገዝ ዝህቡ መረዳእታታት'ዮም። ኣብዚ ምዕራፍ ኣዝዮም ብዙሓት መልመድታትን ዝተፈላለዩ ሕቶታትን ምህላዎም ንተምሃሮ ዘተባብዑ'ዮም።

1.1 መርከቦ

1.1.1 ኣንፃራዊ መርከቦን ሃገራትን ምብራቕ ኣፍሪካ

ተምሃሮ! ኣንፃራዊ መርከቦ ማለት እንታይ ማለት እዩ? እስቲ ተመያየጥሉ። ኣብ 5ይ ክፍሊ ትምህርትኹም ኣንፃሪዊ መርከቦ ማለት ሓደ ቦታ ብመንፅር እቶም ኣብ ዙርያኡ ዝርከቡ ካልኦት ማያዊ ኣካላትን ደረቕ መሬትን ምምልካት ማለት ከምዝኾነ ተማሂርኩም ኔርኩም ኢኹም። ዘኪርኩምዎ ዶ?

ተምሃሮ! እስቲ ብጉጅለ ኮይንኩም ካርታ ኣፍሪካ ብምጥቃም ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣለልዩ? መጀመርያ ነቶም ኣብ 5ይ ክፍሊ ዝተመሃርኩምዎም ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣብ ካርታ ተመልከቱ። ብምቕፃል ናይተን ኣብ ካርታ 1.1 ሰፊረን ዘለዋ ስም ሓሙሽተ ክልላት ክፍለዓለም-ኣፍሪካ ዘርዝሩ። ምስዙይ ድማ ካብ ካርታ ዓለም ቀይሕ ባሕርን ውቅያኖስ ህንድን ኣነፅሩ። ኩሎም ካብ ምብራቕ ኣፍሪካ በየናይ ኣንፈት ከም ዝርከቡ ኣቕምጡ። ብምቕፃል ድማ ኣንፃራዊ መርከቦ

ምብራቕ ኣፍሪካ ብትኽክል ገሊፅኩም ኣብ ደፍተርኩም ፀሓፉ። ኣብ መወዳእታ ኣንፃራዊ መርከቦ ምብራቕ ኣፍሪካ (ብመሰረት ካርታ 1.2) ብመንፅር እዘን ሃገራትን ከምኡውን ብመንፅር ቀይሕ ባሕርን ውቅያኖስ ህንድን ኣብ ደፍተርኩም ሰኣሉ።

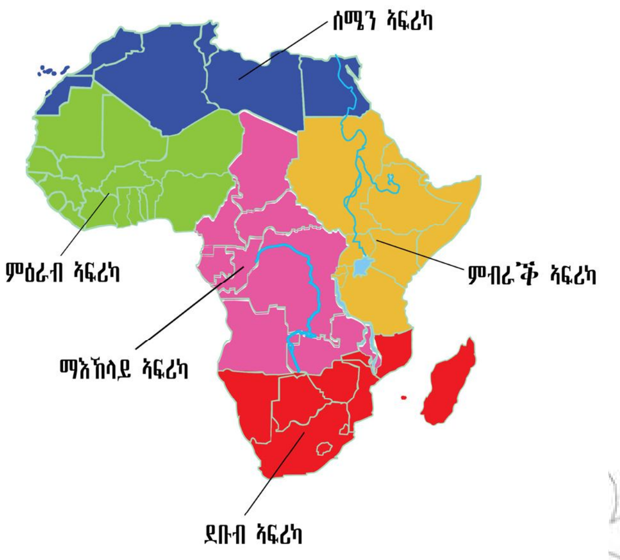

ካርታ 1.1 ክልላዊ ክፋላት ኣፍሪካ

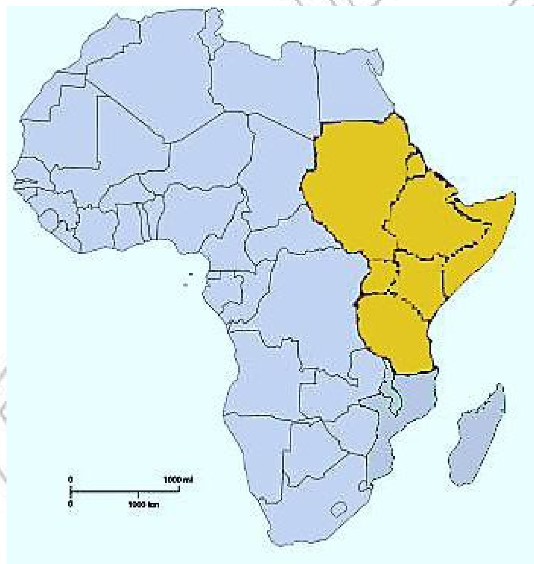

ካርታ 1.2 ኣንፃራዊ መርከቦ ምብራቕ ኣፍሪካ

1.1.2 ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ

ተምሃሮ! ዝኾነት ሃገር ናይ ባዕላ ዝተነፀረ ዶብ ኣለዋ እዩ። ከም ምብራቕ ኣፍሪካን ዝመሳሰሉን ግና ናይ በይኖም ወይ ናይ ባዕሎም ዶብ ሃልይዎም ዝተቐመጡ ኣይኮኑን። ንኣብነት ዝተፈላለዩ ፍልፍላት ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ሰለስተ እዮም ዝብሉ ኣለዉ፣ ሓሙሽተ ዝብሉ ኣለው፣ ልዕሊ ዓስርተ ሓሙሽተ እየን ዝብሉ እውን ኣለዉ። ተምሃሮ ካርታ ተጠቒምኩም ነዚ ዝምልከት ኣብ ክፍሊ ምይይጥ ምስ ኣካየድኩም ኣብዚ ዝስዕብ ሓፈሻዊ ምርድዳእ ክትበፅሑ ትክእሉ ኢኹም። ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ዓሰርተ እየን ንሳተን ድማ እተን ኣብ 5ይ ክፍሊ ዝተመሃርኩምዎን ኣርባዕተ ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካን ከምኡ እውን ካልኣት ሽዱሽተ ሃገራትን እየን። እተን ሽዱሽተ ድማ ሱዳን፣ ኬንያ፣ ታንዛንያ፣ ኡጋንዳ፣ ሩዋንዳን ቡሩንዲን እየን።

መልመዲ 1.1

ሀ. ካርታ ኣፍሪካ ተጠቒምኩም ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ሓፂር መልሲ ሃቡ።

1. ንቐይሕ ባሕሪ ወይ ውቅያኖስ ህንዲ ዘዋስና ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንመን እየን?
2. ንቀይሕ ባሕሪ ወይ ውቅያኖስ ህንዲ ዘየዋስና ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንመን እየን?
3. ኣንፃራዊ መርከቦ እንታይ ማለት እዩ?

ለ. ብጉጅለ ኾይንኩም ኣብ ደፍተርኩም ካርታ ኣፍሪካ ብምሰኣል እተን ዓስርተ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብቲ ካርታ ኣመልክቱ። እታ ዝስፍሐት ሃገር ኣየነቲ እያ? እታ ዝነኣሰት ከ?

ንጥፈት

ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ካርታ 1.3 መሰረት ጌርኩም ብጉጅለ ምስተመያይጥኩምሉ ኣብ ደፍተርኩም ስኢልኩም መልሱ።

1. ምብራቕ ኣፍሪካ ብቐይሕ ሕብሪ ቕብእዎ።
2. ስም ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣብ ካርታ ኣስፍሩ።
3. ኣብ ከባቢ ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርከቡ ውቅያኖስን ባሕርን ኣለሊኹም ስሞም ኣብ ትኽክለኛ ቦተኦም ኣስፍሩ።

ካርታ 1.3 ሃገራት ኣፍሪካ

1.2 ህዝብታት ምብራቕ ኣፍሪካ

ኣብ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 5ይ ክፍሊ ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ሃገርና ኤርትራ ኣትርከበሉ ቀርኒ ኣፍሪካ መበቆል ጥንታዊ ወድሰብ ከምዝኾነት ተማሂርኩም ነይርኩም። ነዚ ዘረጋግፁ ዝተፈላለዩ ኳዕትታት ኣለኻ ኣሰረሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ኣብ ብዙሕ ቦታታት ከምዝተኻየዱ`ውን ተማሂርኩም ነይረኩም።

ተምሃሮ ነዞም ኣብ ላዕሊ ዝተሓበሩ ኣብ 5ይ ክፍሊ ከምዝተምሃርኩምዎም ትዝክሩ ዶ? ነዚ ሓቂ ዘረጋግፁ መረዳእታታት እንታይ እንታይ ነይሮም? ተመያየጡሉም፣ ግለፅዎም፣ ዘርዝርዎም። ስለዚ ክፍለዓለምና ኣፍሪካ ጥንታዊ ስልጣነታት ዓለም ቀዲሞም ካብዝማዕበልሎም ከባብታት'ውን ሓንቲ እያ። ጥንታዊ ስልጣነታት ኣፍሪካ ቀዲሞም ዝማዕበልሉ ከባቢ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካ እዩ። ኣብ ዝተፈላለዩ ከባብታት ኣፍሪካ ኣብ ዝተፈላለዩ እዋናት ዝተፈላለየ ብርኪ ዕብየት ዝነበሮም ጥንታዊ ስልጣነ ነይሮም`ዮም።

ተምሃሮ ጥንታዊ ስልጣነ እንትብሃል ከመይ ትገልፅዎ? ጥንታውያን ሰባት ብሃደንን ብምእራይ ፍራምረን ቖፅላመፅልን ኣብዝናበሩሉ ግዘ ኣብ ሓደ ዝተወሰነ ቦታ ኣይቅመጡን ነይሮም። ኩሉ ግዘ ካብ ቦታ ናብ ቦታ ይዘዋወሩ ነይሮም። ሕርሻ ምስጀመሩ ግና ኣብዝተወሰነ ቦታ ሰፊሮም መነባብሮኦም ብቀዋምነት ምምራሕ ጀሚሮም። በዚ`ውን ቁሸታት ክምስረታ ጀሚረን። እዘን ቁሸታት ድሕሪ ግዘ ናብ ከተማታት ማዕቢለን። ምምስራት ከተማታት ንምዕባለ ካልኦት ስልጣነታት መንገዲ ፀሪገን። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣነ ማለት ደቂ ሰባት ካብቲ ኣቐዲሙ ዝፀንሐ ኣብ ሃደንን ምእካብ ፍረምረን ዝተመስረተ ድሑር መነባብሮ ወፂኦም ናብ ዝለዓለን ኣብ ከተማታት ዝተመስረተን ምዕቡል ናብራ ዝተሰጋገሩሉ ኣገባብ መነባብሮ ጠሚሩ ዝገልፅ እዩ።

ስልጣነ ጥንታውያን ሰባት ኣብ ከተማ ምንባር ምስጀመሩ ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበለ ዝመፀ ኣገባብ መነባብሮ ደቂ ሰብ`ዩ። ምስዚ ብዝተኣሳሰረ ድማ ምምዕባል መንግስታት፣ ምዕባለ ንግድን እደ ጥበብን፣ ምዕባለ ጥበብ ፅሕፈት፣ ምዕባለ ሃይማኖት፣ ምዕባለ ስነ ቕርፃ ቕርፂ፣ ምዕባለ ሕርሻ፣ ሕብረተሰብ ኣብ ደርብታት ምምቃል ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ምስ መነባብሮ ከተማ ዝተኣሳሰሩ ተወሰኽቲ መግለፅታት ስልጣነ`ውን ኣለዉ። ንኣብነት ዝማዕበለ ፅሑፍ፣ ኣብ ፅኑዕ ውዳበ ዝተመስረተ መንግስቲ፣ ፍልጠት ቴክኖሎጅን ሓፂን መፂንን፣ ስርፀት ስነ ጥበብ ቕርፃ ቕርፅን፣ ኣብ ተግባር ዝውዓለ ሳይንስን ሒሳብን፣ ምትእትታው ቴክኖሎጂ ሕርሻ ወዘተ ይጥቀሱ።

ኣብ ዓለምና ጥንታዊ ስልጣነ ጎሊሁ ክረአ ዝጀመረ ኣብ ከባቢ 3500 ዓመት ዓለም እዩ። ካብዚ እዋን ጀሚሩ ስልጣነ ብቐፃልነት እናማዕበለ ዝመፀ ታሪኻዊ ተርእዮ እዩ። ብምኳኑ`ውን ጥንታዊ ስልጣነታት ኣብዝተፈላለዩ ክፍለ ዓለማት ማዕቢሎም ከምዝነበሩ ዝፍለጥ እንትኾውን ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕን ምብራቕ ኣፍሪካን ጥንታዊ ስልጣነታት ዝማዕበሉሎም ንኣብነት ግብፂ፣ ኑብያ፣ ሜሮዌ፣ ኩሽ፣ ኣኽሱምን ዚምባብዌን ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ስለዚ ሕዚ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ብፍላይ ኣብ ኑቢያን ኣኽሱምን ማዕቢሎም ዝነበሩ ስልጣነታት ክትመሃሩ ኢኹም።

1.2.1 ኣብ ሸንጥሮ ናይል ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣነ ኑቢያ (ኩሽ)

ኣብ ኣፍሪካ ጥንታዊ ስልጣነ ዝማዕበለሎም ከባብታት ንሸንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ዝርከብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካን ምብራቓዊ ኣፍሪካን ማእኸል ዝገበረ`ዩ ነይሩ። ካብዚኦም እቲ ሓደ ኣብ 3100 ዓመተ ዓለም ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ንሸንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ግብፂ ማዕቢሉ ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣነ ይርከብ። ተምሃሮ ኣብ ግብፂ ንዝነበሩ ስልጣነታት ዝግልፁ ዝተወሰኑ ስእልታት ኣብ ዝቕፅል ገፅ ስለዘለዉ ነዚኦም እናረኣይኹም ተመያየጡ።

ምስሊ ፎሮኦናዊ ንጉስ ራምሰስ 2ይ

ፒራሚዳት ፎሮኦናት ግብፃውያን

ሲፊኒክስ ጥንታዊ ግብፃውያን

ኣብ ጊዛ ዝርከብ ፒራሚድ ግብፃውያን

ስእሊ 1.1 ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣነታት ግብፂ

ካብ ግብፂ ንኣንፈት ደቡብ ካብ ከባቢ 2000 ዓመት ዓለም ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ዝማዕበለ ካሊእ ስልጣነ ነይሩ። ተምሃሮ ብዛዕባ ስልጣነ ኑቢያ ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ? ኑቢያ ዝበሃል ከባቢ ኸ ኣበይ ከምዝርከብ ትፈልጡ ዶ? ኑቢያ ኣብ ናይሎሚ ሰሜናዊ ሱዳንን ደቡባዊ ግብፅን ማዕቢሉ ዝነበረ ጥንታዊ መንግስቲ እዩ። ተምሃሮ ኑብያ እናተብሃለ ዝፍለጥ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ ንሽንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ዝማዕበለ ንምኟኑ ኣብ ካርታ ርአዩ። ኑቢያውያን ካብ ከባቢ 3000 ዓ.ዓ ጀሚሩ ኣብ ገማግም ሩባ ናይል መንደራት መስሪቶም ይነብሩ ነይሮም። ኣብ ዓለምና ብቀዳምነቶም ካብዝፍለጡ ሓደ ዝኾነ ጥንታዊ ስልጣነ 'ውን ኣማዕቢሎም። ኑቢያውያን እዚ ስልጣን ንኸማዕብሉ ሩባ ናይል ዝለገሶም ዘይነፅፍ ቀረብ ማይን ልሙዕ ሓመድን ኣስተዋፅኦ ገይሩ እዩ።

ብተወሳኺ ኑቢያ ከም ወርቂ፣ ሓፂን፣ ስኒ ሓርማዝን ዕጣንን ዝመሳሰሉ ሃፍትታት ተፈጥሮ

ነይሮምዋ። እዚኣቶምን ካልኦት ሃፍትታትን ምስ ዝተፈላለዩ ከባብታት ማእኸላይ ምብራቕ ብምንጋድ ሃፍቶምን ሓይሎምን ንምምዕባል ክኢሎም እዮም። እዚ ሃፍቲ'ዚ ተጠቒሞም ዝሃነፅዎ ከተምኦም ኣብቲ እዋን ኣዝዮም ዘደንቑ ካብዝበሃሉ ከተማታት ዝቑፀር እዩ ነይሩ። ኣብ ከባቢ 2000 ዓ.ዓ ግዝኣት ኑቢያ ኣዝዩ ሰፊሑ፣ ሓይሉን በርቲዑን ነይሩ። ስያመ መንግስቲ ኑቢያ ድማ ኩሽ ብዝብል ክፍለጥ ጀሚሩ። በዚ ምኽንያት እቲ ስልጣነ'ውን ስልጣነ ኩሽ እናተብሃለ ይፅዋዕ። ስለዚ ተምሃሮ ስልጣነ ኑቢያ ብኻሊእ ኣፀዋውዓ ድማ ስልጣነ ኩሽ እናተብሃለ ከምዝፅዋዕ ተረዲእኹም ዶ? እዚ ኣብ ከባቢ ናይ ሎሚ ሱዳን ይርከብ ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣነ ኩሽ ይበሃል።

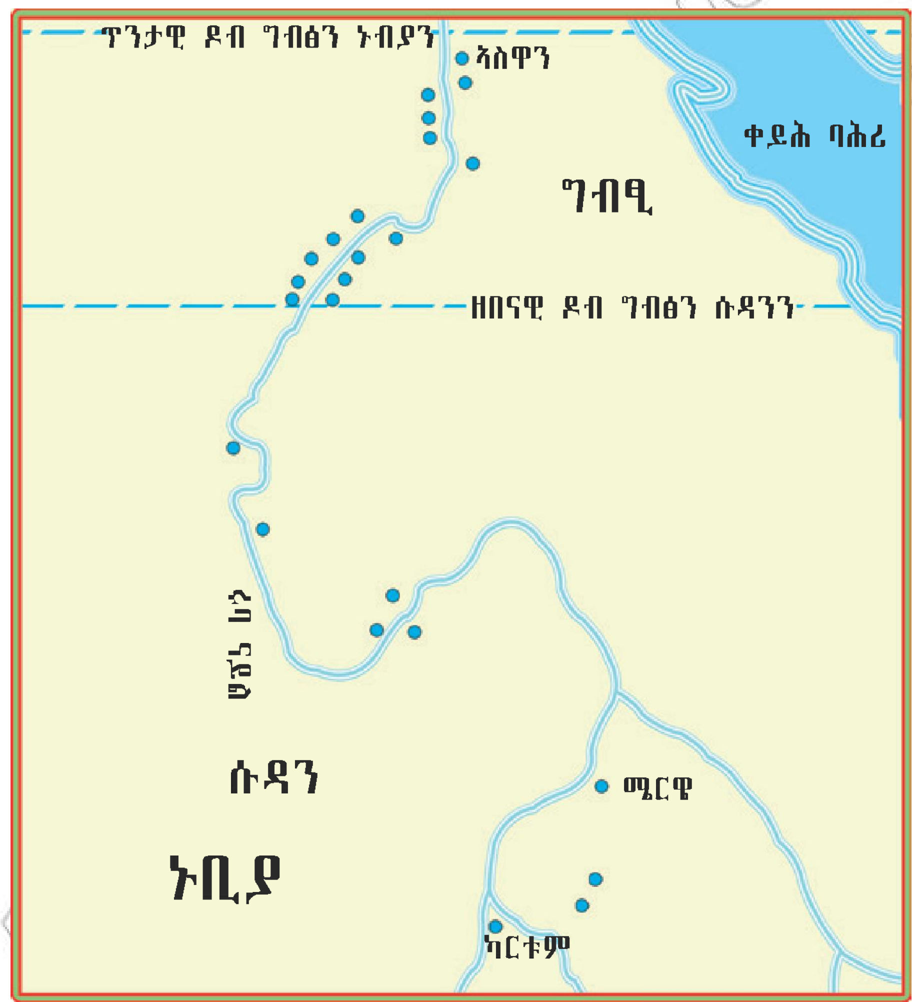

ካርታ 1.4 ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ መንግስቲ ኑቢያ (ኩሽ)ን ሽንጥሮ ሩባ ናይልን

ጥንታዊ ስልጣነ ኩሽ ካብ 2000 - 350 ዓ.ዓ ኣብ ከባቢ ሽንጥሮ ናይል ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕ ሱዳን ማዕቢሉ ዝነበረ እዩ። መጀመርታ ርእሰ ከተማ ኩሽ ዝነበረት ናፓታ ትበሃል ነይራ። ደሓር ግብጺ ብኣሲራውያን ምስተወረረት ግና ንድሕንነት ተባሂሉ ኣብ ደቡባዊ ግዝኣት ኩሽ ትርከብ ሜሮዌ ትበሃል ከተማ ከም መማእኸሊት ተወሲዳ። ስለዚ ደሓር ርእሰ ከተማ መንግስቲ ኩሽ ዝነበረት ሜሮዌ ማእኸል ንግድን ውፅኢት ስራሕቲ ሓፂን መፂንን ነይራ። ተምሃሮ ሜሮዌ እናተብሃለት ትፍለጥ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ ኩሽ ኣበይ ከምትርከብ ኣብ ካርታ ርአዩ። ሜሮዌ ካብ ውሽጣዊ ክፋል ኣፍሪካ፣ ግብፂ፣ ካብ ከባብታት ቀይሕ ባሕርን ሜዲተራንያንን

ዝመፁ ነጋዶ ዝመሓላለፉላ ቁልፊ ቦታ ነይራ። ስነ ጥበባዊ ፅባቐን ስእልታትን ቅርፃ ቕርፅታትን ኩሽ ምስ ናይ ግብፃውያን ተመሳሳልነት ነይርዎ። ተምሃሮ ኣብ ታሕቲ ዘሎ ፍራስ ቤተ ፀሎት ኩሽ ብምርኣይ ምዕባለ ጥንታዊ ስልጣነታት ኩሽ በዒሑሉ ዝነበረ ብርኪ ተገንዘቡ።

ስእሊ 1.2 ኑብያውያን ዝሰርሕዎ ቤተ ፀሎት (ምኹራብ)

ኣብ ከባቢ 1500 ዓ.ዓ ካብ ኩሽ ንሰሜን ገፅ ዝነበረ ሓያል መንግስቲ ግብፂ ንኩሽ ወሪሩ። ንከባቢ 500 ዓመታት'ውን ኣብትሕቲ መግዛእቱ ፀኒሓ። ኣብ ከባቢ 1000 ዓ.ዓ ግና ኩሻውያን ኣብርእሲ ገዛእቶም ዓሚፆም ነፃነቶም ኣምሊሶም። ብተርኦም ንግብፂ ወሪሮም ብምሓዝ ንልዕሊ 50 ዓመታት ገዚኦምዋ። ኑቢያውያን ኣዝዮም ዝነኣዱ ባህላዊ ምዕባለታት ነይሮምዎም። ካብዚኣቶም ሓደ መግለፂ ስልጣነ ዝኾነ ናይዓርሶም ሜላ ፅሕፈት ምምዕባሎም እዩ። ብስነ ህንፃ መዳይ'ውን ኑብያውያን ክሳብ ሎሚ ከይፈረሱ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ፒራሚዳትን ቤተፀሎታትን መርኣያ ብርኪ ምዕባልኦም እዮም። እቶም ፒራሚዳት ነገስታቶም እንትሞቱ ዝቕበርሎም እዮም ነይሮም። ኣብ ከባቢ 350 ዓ. ም. ጥንታዊ ስልጣነ ኩሽ (ኑብያ) ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ማዕቢሉ ብዝነበረ መንግስቲ ኣኽሱም ተወሪሩ። ብምኽንያት`ዚ ወራር ድማ ስልጣነ ጥንታዊ ኩሽ ኣብቂዑ።

ተምሃሮ ነዞም ዝስዕቡ ስእልታት እናረኣይኩም ብርኪ ምዕባለ ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያውያን (ኩሻውያን) ተመያየጡ። እዚኦም ብሙልኦም ቅድሚ 350 ዓ.ም ዝነበሩ ውፅኢታት ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያውያን (ኩሻውያን) ምዃኖም ተረድኡ።

ካብ ብሩር ዝተሰርሐ ዘውዲ ኑብያውያን

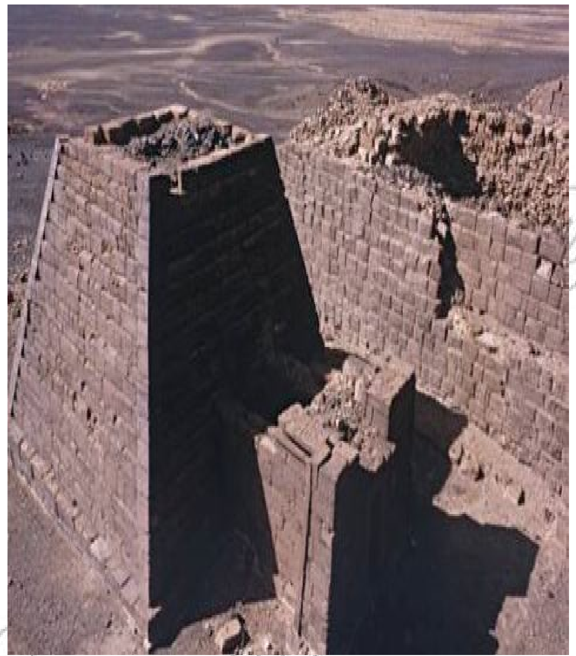

ብኑብያውያን (ኩሻውያን) ዝተሰርሐ ፒራሚድ

ስእሊ 1.3 ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያውያን

ጥንታዊ ስልጣነ መንግስቲ ኣኽሱም

ተምሃሮ ኣኽሱም ብምንታይ እያ ትፍለጥ? ብዙሓት ዑደተኛታት ናብ ኣኽሱም ይኸዱ`ዮም። ንምንታይ ይመስለኩም? ኣብ ኣኽሱም ጠጠው ኢሎም ዝርከቡን ዝወደቑን ሓወልትታት ኣለዉ። እዚኦም እንታይ ዝገልፁ ይመስለኩም? ነዚኦም መበገሲ ሓሳባት መሰረት ብምግባር ተመያየጡ።

መብዛሕትኦም ጥንታዊ ስልጣነታት እንትርኣዩ ሸንጥሮታትን ሩባታትን ተኸቲሎም ሕርሻ መሰረት ገይሮም ዝማዕበሉ እዮም። መልዐሊ ጥንታዊ ስልጣነ መንግስቲ ኣኽሱም ግና ኣብ ሸንጥሮታትን ሩባታትን ዝተመስረተ ኣይኮነን። ኣብ ምዕባለ ኢደ ጥበብን ስነ ጥበብን ከምኡ`ውን ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃእን ማእኸል ገይሩ ዝማዕበለ ስልጣነ`ዩ። ኣኽሱም ካብ ከባቢ 100 ዓ.ም ጀሚሩ እናማዕበለ ዝነበረ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ ሃገርና`ውን እዩ።

ጥንታዊ ስልጣነ ኣኽሱም ኣብ ዝለዓለ ብርኪ በፂሑ ዝነበረሉ እዋን ኣብ 6ይ ክፍለዘመን እዩ። ኣብዚ እዋን`ዚ መንግስቲ ኣኽሱም ንቀይሕ ባሕሪ ተሳጊሩ ክሳብ ደቡባዊ ስዑድ ዓረብያ ግዝኣቱ የስፋሕፍሕን የጋፍሕን ነይሩ። ብቐይሕ ባሕሪ ይካየድ ዝነበረ ንግዲ ወፃእን ልውውጥን`ውን ብዝለዓለ ብርኪ ይቆፃፀር ነይሩ። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣነ ኣኽሱም ማዕቢሉ ዝነበረሉ እዋን ካብ 1ይ ክሳብ 7ይ ክፍለዘመን ኣብዝነበረሉ እዋን'ዩ። ካብ 7ይ ክፍለ ዘመን ጀሚሩ መንግስቲ ኣኽሱም ብምኽንያት ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና፣ ምስዙይ ተኣሳሲሩ ዝተፈጥረ ምዝባዕ ንግዲ ቐይሕ ባሕርን ከምኡ`ውን ኣብ ውሽጢ ግዝኣታት ብዝተልዓሉ ዝተፈላለዩ ህዝባዊ ዓመፃትን ዝነበረ ሓይሉ፣ ምዕባለኡን ስልጣነታቱን እናተዳኸመ ኸይዱ።

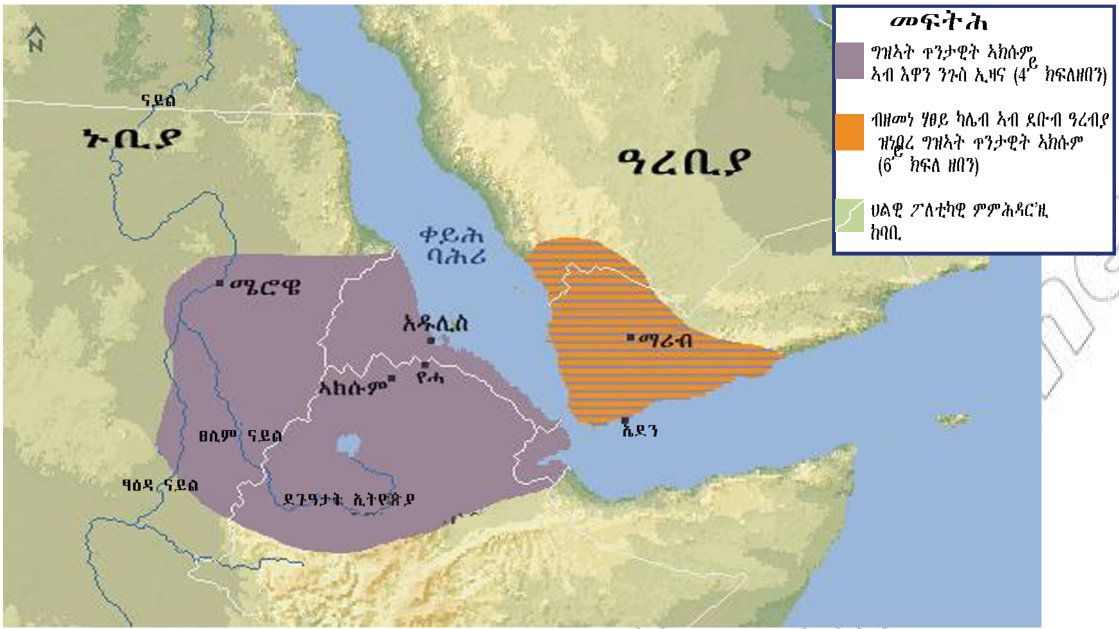

ካርታ 1.5 ግዝኣት ጥንታዊ ኣኽሱምን ከባቢኡን

ስእሊ 1.4 ሓውልትታት ጥንታዊ ኣኽሱም - ሓድግታትና

ስእሊ 1.5 ገንዘብ ጥንታዊ ኣኽሱማውያን

ተምሃሮ ውፅኢታት ጥንታዊ ስልጣነታት ኣኽሱም ብጉጅለ ኾይንኩም ተመያየጡ። ምስ ተመያየጥኩም ነዞም ኣብ ታሕቲ ዘለዉ ፅሚቕ ውፅኢታት መሊስኩም ርአይዎም። ብመሰረት`ዚ ድማ ኣብ ቤት ንባብ ዝርከቡ ተወሰኽቲ ፅሑፋትን ስእልታትን ኣገናዝቡ።

ውፅኢት ጥንታዊት ስልጣነ ኣኽሱም
➢ ኣብ ስራሕቲ ሓውልትታት፣ ኣብያተ መንግስትን ኣብያተ ፀሎታትን ዝተመስረተ ምዕቡል ስልጣነ ስነ ህንፃን ኢደ ጥበብን ኣማዕቢሎም።
➢ ኣብ ወደብ ኣዱሊስ ዝተመስረተ ምዕቡል ንግዲ ምስ ሃገራት ህንዲ፣ ማእኸላይ ምብራቕ፣ ቻይና፣ ሃገራት ባሕሪ ሜዲተራንያንን ካልኦትን የካይዱ ነይሮም።
➢ ምንቅስቓስ ንግዲ ንምስላጥ ዝጥቀሙሎም ሳናቲም ካብ ወርቅን ብሩርን ዝተሰርሑ ገንዘብ ነይርዎም።
➢ ሰሜን ኢትዮጵያ፣ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ፣ የመንን ስዑድ ዓረብያን ዘመሓድሩሉ ጥንኩር ሰራዊት ነይርዎም።
➢ ፊለማ ኣብ እምኒ ደሓር ድማ ኣብ ብራና ይፅሕፉሉ ዝነበሩ ናይ ባዕሎም ፊደላትን ስነ ፅሑፍን ነይርዎም።
➢ ኣብ ከባቢ 330 ዓ.ም ብንጉስ ኢዛና ተቐባልነት ዝረኸበ ሃይማኖት ክርስትና ተኣታትዩ ነይሩ።
➢ ኢደ ጥበብን ቅርፃ ቕርፅን ማዕቢሎም።

ተምሃሮ ኣብ ኣኽሱም ዝርከቡ ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣነ ዘርዝርዎም። ሓወልትታት ኣለዉ። ቤተ መንግስትን ቤተ መቅደስን ኣለዉ። ብኣዕቲ ዝተረኽቡ መቓብር ነገስታት ኣለዉ። ካልኦት ናውቲ`ውን ኣለዉ። እዚኦም ብሙልኦም ሓድግታት'ዮም።

መልመዲ 1.2

ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኽክል ንዝኾኑ 'ሓቂ' ትኽክል ንዘይኾኑ ድማ 'ሓሶት' እናበልኩም መልሲ ሃቡ፣

1. ጥንታውያን ሰባት ብሃደን፣ ብምእራይ ፍራምረን ቖፅላ መፅልን ኣብዝነበሩሉ ግዘ ኣብ ሓደ ዝተወሰነ ቦታ ሰፊሮም መነባብረኦም ብቀዋምነት ይመርሑ ነይሮም።
2. ኣብ ዓለምና ጥንታዊ ስልጣነ ጎሊሁ እናማዕበለ ዝመፀ ካብ ካባቢ 3500 ዓመት ዓለም ጀሚሩ'ዩ።
3. ደቂ ሰባት ኣብ ከተማ ምንባር ምስጀመሩን ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበሉ ዝመፁ ኣግባብ መነባብረኦም ዝተመስረቱሎም ዝተፈላለዩ ስነ ጥበባውን ሳይንሳውን ምህዞታት ዝማዕበሉሎም ከይዲ ታሪኽ ጥንታዊ ስልጣነ ተባሂሉ ይፍለጥ።
4. ስልጣነ ጥንታዊ ግብፂ ኣዝዩ ማዕቢሉ ኣብዝነበረሉ እዋን ናብ ደቡባዊ ግብፅን ምዕራባዊ እስያን ወተሃደራዊ ወፍርታት የካይዱ ነይሮም።
5. ፈላማይ ጥንታዊ ስልጣነታት ኣህጉር ኣፍሪካ ኣብ ከባቢ ሸንጥሮ ሩባ ናይል'ዩ ተጀሚሩ።
6. ሩባ ናይል መሰረት ህይወት ግብፃውያንን ኑብያውያንን እዩ ነይሩ።
7. ጥንታውያን ግብፃውያን፣ ኑብያውያንን ኣክሱማውያንን ድሕሪ ሞት ህይወት ኣሎ ኢሎም ይኣምኑ ነይሮም።

1.3 ምክልኻልን ምዕቃብን ስፍራታት ሓድግን ኣብ ስፍራታት ሓድጊ ዘጋጥሙ ፀገማትን

ተምሃሮ ሓድጊ እንታይ ማለት ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ? እትፈልጥዎ ሓድጊ ወይድማ ሓድግታት እንተልዮም ግለፅዎም። እምበኣርከስ ንቕድም ሓድጊ እንታይ ማለት ከምዝኾነ ክንገልፀልኩም። ሓድጊ ንሓደ ወይድማ ንነፃላ መግለፂ እዩ። ሓድግታት ድማ ንብዙሕ መግለፂ ቃል`ዩ። ሓድግታት ዝበሃሉ ንነዊሕ እዋን ታሪኽ ዘለዎምን ውፅኢት ስራሕቲ ጥንታውያን ወለዲ ዝኾኑን እዮም። ሓድጊ ብኣሰራርሕኡ ዘደንቕ ውፅኢት ስራሕ ሕሉፍ ሕብረተሰብ እዩ። ሓድግታት ወለድና ድልየቶም ንኸማልኡ ኢሎም ኣብ ዝፍፅምዎም ምንቅስቓሳት ዝተፈጠሩን ሓዲጎምልና ዝኸዱን እዮም። ሓድግታት ቁሳውን መንፈሳውን ተባሂሎም ኣብ ክልተ ዝምደቡ እንትኾውን ሕዚ ግና ብዛዕባ ቁሳዊ ሓድግታት ጥራሕ ኢኹም ትመሃሩ። ስለዚ ሓድግታት ሕሉፍ ሕብረተሰብ ቁሳውን መንፈሳውን ድልየቶም ንምምላእ ኢሎም ዝሰርሕዎም ወይድማ ዝመሃዝዎም ቁሳቁስ፣ ናውቲ ወዘተ እዮም።

ውፅኢት ሓፂን መፂን ስራሕቲ ኣክሱማውያን

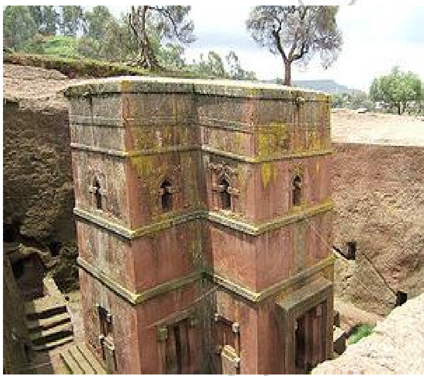

ቤተ ጊዮርጊስ (ላሊበላ)

ቤተ መንግስቲ ሃፀይ ፋሲል - (ጎንደር)

ሓውልትታት ኣኽሱም

ስእሊ 1.6 መርኣያ ሓድግታት ጥንታውን ማእኸላይን ዘበን ኢትዮጵያ

ኣብ ዓለም ብጣዕሚ ኣገደስትን ክዕቀቡ ኣለዎምን ተባሂሎም ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ትካል ትምህርትን፣ ሳይንስን ባህልን (ዩኔስኮ)ዝተመዝገቡ ልዕሊ 800 ዝኾኑ ዓበይቲ ታሪኻዊ ሓድግታት ኣብ 137 ሃገራት ኣለዉ። ኣብ ዝተፈላለዩ ካባብታት ኣፍሪካ ብዙሓት ዘደንቑ ሓድግታት ኣለዉ። መብዛሕትኦም ሓድግታት ዝርከቡ ጥንታዊ ስልጣነ ኣዝዮም ማዕቢሎም ኣብዝነበሩሎም ከባብታት እዮም። ተምሃሮ ካብ ታሪኻዊ ሓድግታት ኣፍሪካ እንታይ ትፈልጡ? ጥንታዊ ስልጣነታት ኑቢያን (ኩሽ) ኣኽሱምን እንትትመሃሩ ብስእላዊ መግለፂ ዝተሓበሩ ብሙልኦም ሓድግታት ምዃኖም ግለፁ። ካብዚ ብተወሳኺ ኣብ ደቡብ ኣፍሪካን ሞዛምቢክን ወዘተ መርኣያታት ጥንታዊ ስልጣነ ዝኾኑ ሓድግታት ኣለዉ። ኣብ ሃገርና ካብዝርከቡ ሓድግታት እዞም ዝስዕቡ ይርከቡዎም።

ኣብ እዋን ጥንቲ ብበዝሒ ካብዝተሰርሑ ህንፃታት እቶም ቀንዲ ኣብያተ ፀሎት እዮም። ኣብ ሃገርና ንኣብነት ካብ ከተማ ዓድዋ ንምብራቕ ኣንፈት 18 ኪ.ሜ ውዕእ ኢ.ልካ ቅድሚ 500 ዓ.ዓ ዝተሃንፀ ኣብ ይሓ ዝርከብ ቤተ መቅደስ ኣሎ። ቤተ መቅደስ (ምኹራብ) ይሓ ብዘይጭቃ ዝተነደቐ ኣዝዩ ዘደንቕ ህንፃ ጥንታውያን እዩ። ኣብ ሃገርና ዘለዉ ታሪካዊ ሓድግታት ኣብያተ ፀሎታት ብኽልተ መልክዕ ዝተሰርሑ እዮም። እቲ ሓደ ዓይነት ብመንደቕ ዝተሰርሐ እንትኸውን በዚ መልክዕ ካብተሰርሑ ኣብያተ ፀሎት እቲ ዝነውሐ ዕድመ ዘለዎ ኣብ ደብረ ዳሞ ዝርከብ ገዳም ኣቡነ ኣረጋዊ እዩ። ኾይኑ ኣብ 6ይ ክፍለ ዘመን ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ዝተሰርሐ እዩ። እቲ ካልኣይ ዓይነት ስራሕ ኣብያተ ፀሎት ካብ ከውሒ እናተወቐሩ ዝወፁ ዓይነታት ህንፃ እዮም።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ኣብ ትግራይ ካብዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስትያን ክንደይ ትፈልጡ? ኣብ ከባቢኹም ኸ ውቅር ኣብያተ ክርስትያን ወይድማ ታሪካዊ ገዳማት ኣለዉ ዶ? ነዞም ዝስዕቡ ኣብ ክልልና ዝርከቡ ሓድግታት እናረኣይኩም ተመያየጡ።

ብተመሳሳሊ ኩነታት ሃይማኖት እስልምና ኣቐዲሙ ኣብ ዝተስፋሕፈሐለን ከባብታት ኣፍሪካ ብዙሓት መስጊዳት ተሰሪሖም ነይሮም። ንኣብነት ኣብ ምዕራብ ኣፍሪካ ጀኔ ኣብ እትበሃል ከተማ ማሊ ኣብ ከባቢ 1300 ዓ.ም ዝተሰርሐ ክሳብ ሎሚ ከይፈረሰ ዝፀንሐ መስጊድ ኣሎ። ኣብ ሃገርና ድማ ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ ትግራይ ነጋሽ ኣብዝተብሃለት ንእሽተይ ከተማ ዝርከብ መስጊድን ኣብ ጥንታዊት ከተማ ሃረር ዝርከብን ከም ኣብነት ዝጥቀሱ እዮም። ኣብ ትግራይ ዝርከብ ታሪኻዊ መስጊድ ነጋሽ ኣብ መበል 7ይ ክፍለ ዘመን ናብ መንግስቲ ኣኽሱም ክዕቆቡ ዝመፁን ብነብዩ መሓመድ ዝተልኣኹን ስዑዳት ዝነበሩሉን መራሒኦም ዝተቐበረሉን ብምዃኑ ዓብዪ ትርጉም ዘወሃቦ ሓድጊ እዩ።

ተምሃሮ ኣብ ትግራይ ብጣዕሚ ብዙሓት ታሪኻዊ ሓድግታት ዝርከቡ እንትኾኑ ካብዚኦም ውሽጢ ውቅር ኣብያተ ክርስትያናት እቶም ብዙሓት ጎብነይቲ ዝሪኢዎም ይርከቡ። ኣብ ውቕሮን ከባቢኣን፣ ኣፅቢ ወምበርታ፣ ሳዕሲዕ ፃዕዳ እምባ፣ ገርዓልታን ተምቤንን ውቅር ኣብያተ ክርስትያናት ብበዝሒ ዝርከቡሎም ከባብታት ትግራይ እዮም። ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ትግራይ ዝርከብ ኤጀንሲ ቱሪዝምን ባህልን ዘሐተሞ 'ሓድግታት ትግራይ' ዝብል መፅሓፍ ካብ ቤተ ንባብ ወሲድኩም ብዛዕባ ውቅር ኣብያተ ክርስትያናትን ካልኦት ታሪካዊ ሓድግታት ትግራይ ብዝምልከት ፅሑፍ ሒዝኩም ቕረቡ። እቲ ፅሑፍ ብባዕልኹም ክእለትን ዓቕምን ተፃሒፉ

ዝቐርብ ኾይኑ ኣብ ክፍሊ`ውን ዝቐርብ ይኸውን። ዝተወሰኑ ውቅር ኣብያተ ክርስትያናትን ኣብ ሙዝየም ዝርከቡ ሓድግታት ታሪኽን ካብዚ ንታሕቲ ኣለዉ።

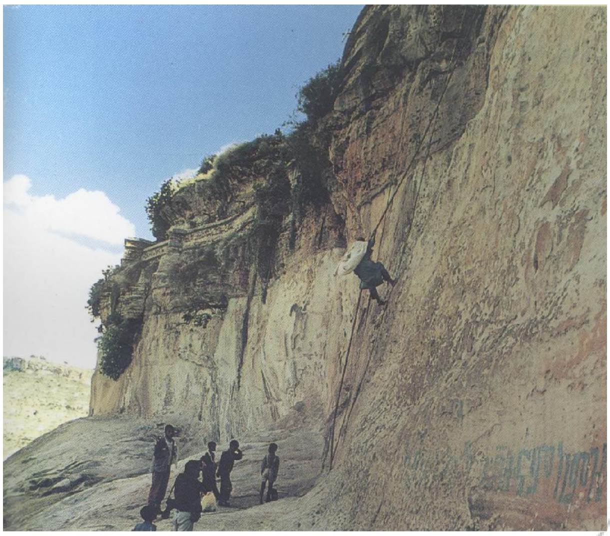

ደብረ ዳሞ

ኣብ ደብረ ዳሞ ዝርከብ ገዳም እንዳ ኣቡነ ኣረጋዊ

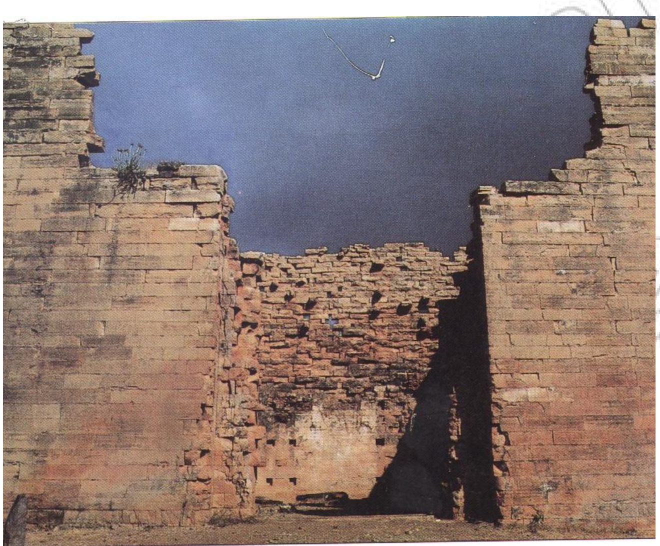

ቤተ መቕደስ የሓ

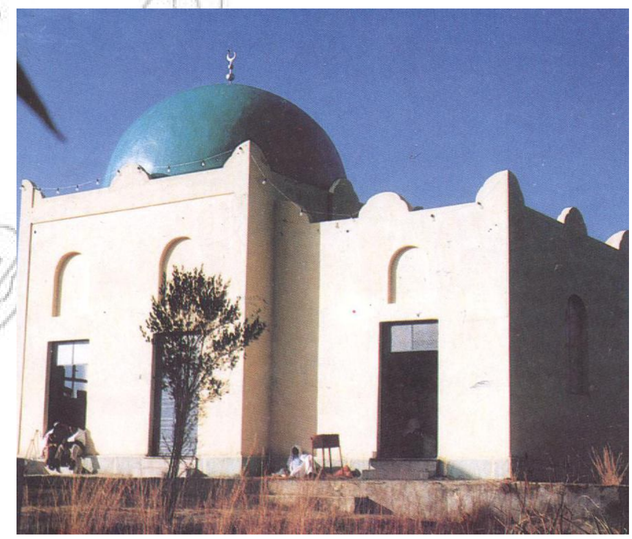

መስጊድ ኣል ነጋሺ

ስእሊ 1.7 ኣብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርኣያ ታሪካዊ ሓድግታት

ኣኽሱም ፅዮን ማርያም ቤተ ክርስትያን

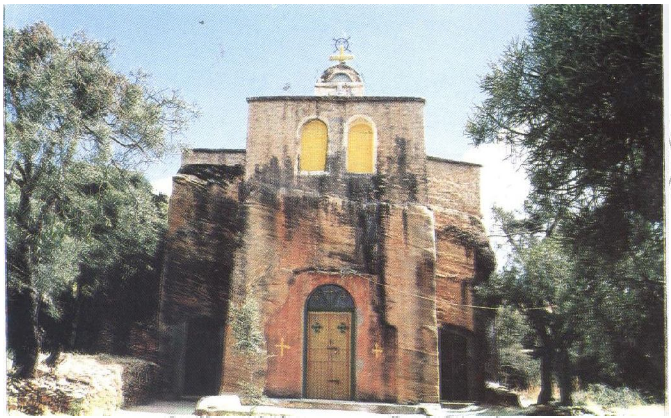
ውቕሮ ጨርቆስ

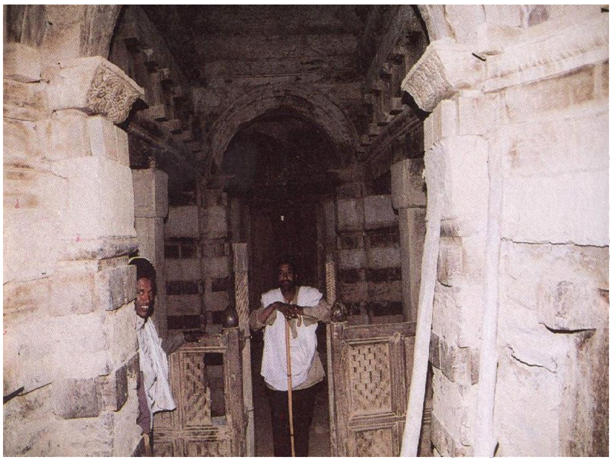
ዛሬማ ጊዮርጊስ - ኣፅቢ

ሚኪኤል እምባ - ኣፅቢ

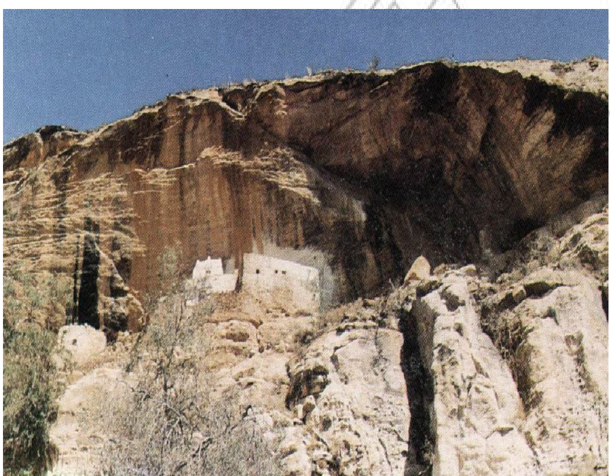

መድሃኒኣለም ዓዲ ቓሾ - ፃዕዳ እምባ

ስእሊ 1.8 ኣብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርኣያ ታሪካዊ ሓድግታት - 5 ውቕር ኣብያተ ክርስትያናት

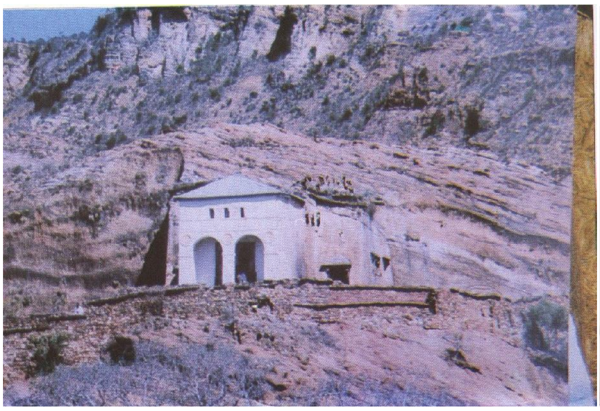

ኣብርሃ ወ/ኣፅብሃ

ሚካኤል ባርካ - ከባቢ ኣፅቢ

ደብረፅዮን እንዳ ኣቡነ ኣብርሃም

ኣስተውዕሉ ተምሃሮ!

ብዘይካ ቤተ ክርስትያን ፅዮን ማርያም ኣኽሱም እቶም ዝተረፉ ብሙሉኦም ካብ ከውሒ ተወቒሮም ዝተሰርሑን ውቅር ኣብያተ ክርስትያን እናተብሃሉ ዝፍለጡ ታሪካዊ ሓድግታት ክልልናዮም፡፡

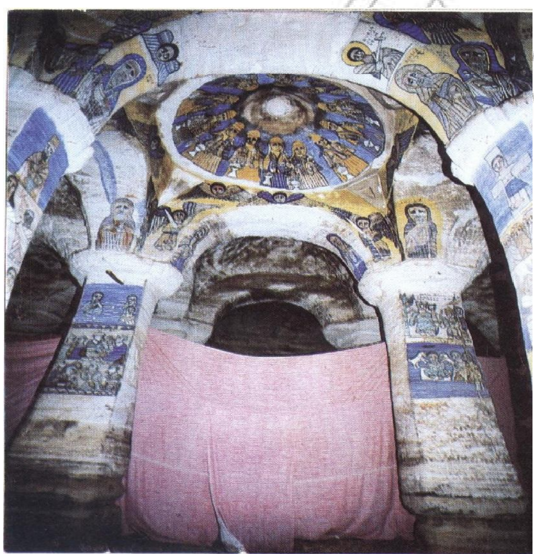

ኣባ ገብረሚካኤል - ገርዓልታ

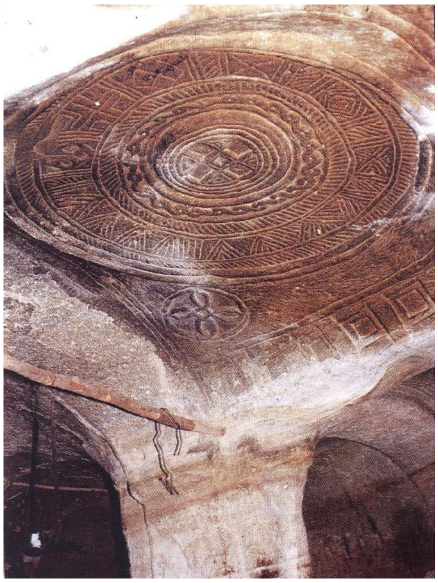

ሚኪኤል ምልሃይ ዘንጊ - ፃዕዳ እምባ

ስእሊ 1.9 ኣብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርኣያ ታሪካዊ ሓድግታት - 5 ውቅር ኣብያተ ክርሰትያናት

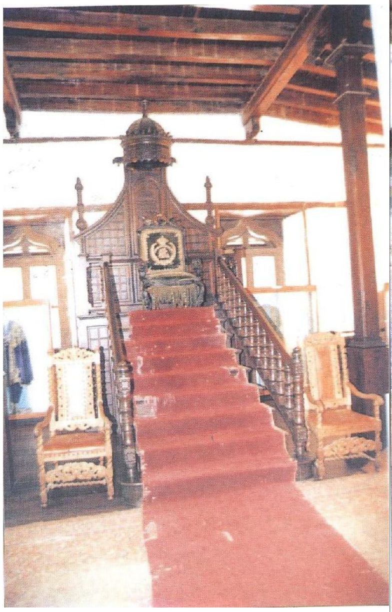

ዙፋን ሃፀይ ዮሃንስ 4ይ

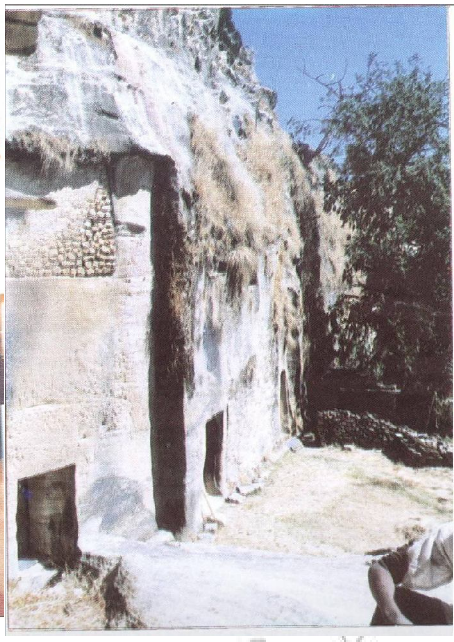

ማርያም ውቕሮ - ወርዒ ለኸ

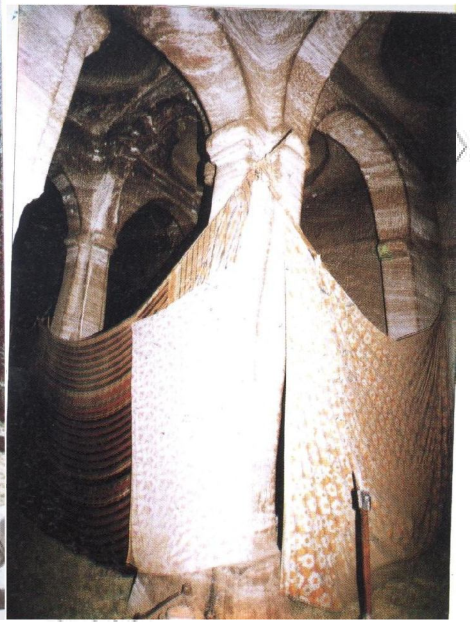

እንዳ ኣባ ዮሃኒ - ቴምቤን

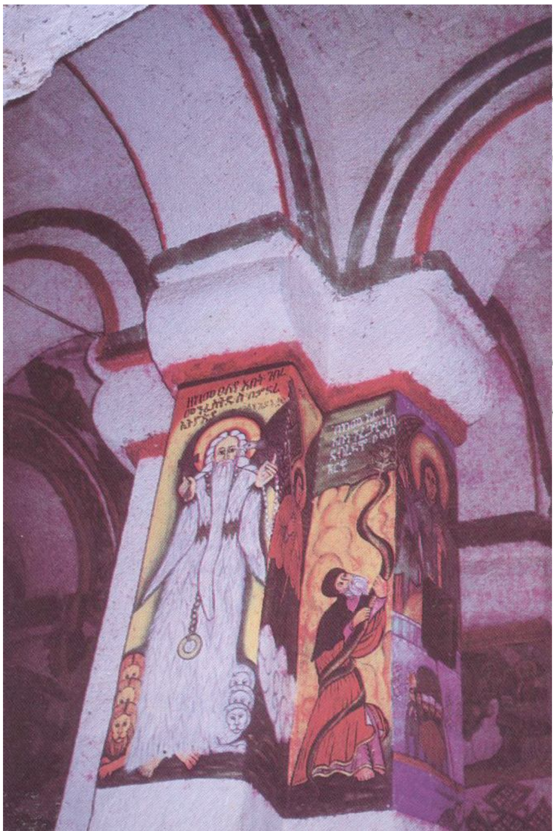

ገብርኤል ፅላል ምየ - ከባቢ ፍረወይኒ

ዕዮ ጉጅለ ፩

1. ሓድግታት እንታይ'ዮም?
2. ስፍራታት ሓድጊ እንብሎም ከመይ ዝመሰሉ'ዮም?
3. ኣብ ስፍራታት ሓድጊ እንታይ ፀገም ክጋጥሙ ይኽእሉ ትብሉ?

ዕዮ ጉጅለ ፪

1. ኣብ ውቕሮን ከባቢኣን ከምኡ'ውን ገርዓልታን ዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስትያን ፍለዩ፡፡
2. ኣብዚኦም ስፍራታት ሓድግታት ዝበፅሕ ፀገም ሓቲትኩም ፅሑፍ ኣቕርቡ፡፡

ዕዮ ጉጅለ ፫

1. ኣብ ሳዕሲዕ ፃዕዳ እምባ፣ ኣፅቢ ወምበርታን ቴምቤንን ከባቢኦምን ከምኡ'ውን ወርዒ ለኸ ዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስትያን ፍለዩ፡፡
2. ኣብዚኦም ስፍራታት ሓድግታት ዝበፅሕ ፀገም ሓቲትኩም ፅሑፍ ኣቕርቡ፡፡

ስእሊ 1.10 ኣብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርኣያ ታሪካዊ ሓድግታት - 3 ውቅር ኣብያተ ክርሰትያናት

1.3.1 ረብሓ ሓድግታትን ክግበረሎም ዝግባእ ክንክንን

ተምሃሮ እዞም ኣብ ላዕሊ ዝገለፅናዮም ሓድግታት ታሪኽን ባህልን እንታይ ረብሓ ኣለዎም? ብጉጅለ ተመያይጥኩም መልሲ ሒዝኩም ቅረቡ። ሓድግታት ንዝርከቡሉ ሃገርን ህዝብን ጥራሕ ዘይኮነስ ንኹሉ ረብሓ ኣለዎም። ብዛዕባ ኩነታት መነባብሮ ቀዳሞት ወለድና መረዳእታ ዝህቡና እዮም። ጥንታዊ ስልጣነታት ዝነበሮም ትሕዝቶን ምዕባለን እንመሃረሎም እዮም። ባህልን ሃይማኖትን ከምኡ`ውን ሃፍቲ ሃገርን ኩርዓትን ዝዕቀበሎም እዮም። ሓድግታት መግለፂ መንነት ህዝብን መለለይን`ውን እዮም። ሓድግታት መግለፂ ስልጣነን ባህልን እዮም። ስለዝኾነ ድማ ፍልፍል ታሪኽን ባህልን ጥራሕ እዮም ዘይኮነስ ብግቡእ እንተዕቀቡ ፍልፍል እቶት ሃገር`ውን እዮም። ብዙሓት ጎብነይትታን በፃሕትን ይመፁ፣ መዘናግዒ ኾይኖም የገልግሉ።

ስእሊ 1.11 ፍራስ ቤተ መንግስቲ ንግስተ ሳባ

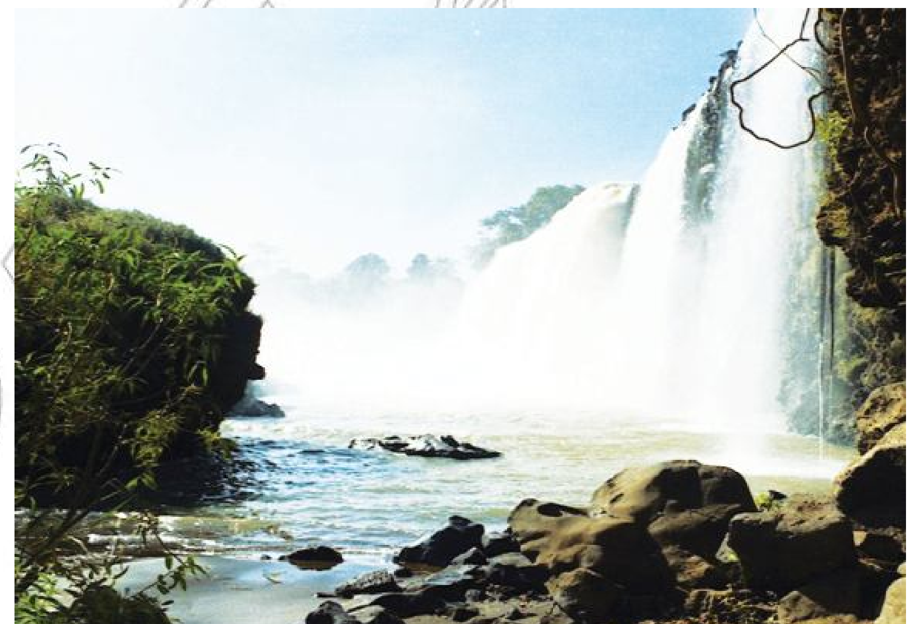

ስእሊ 1.12 መንጫዕጫዕታ ጢስ ኣባይ

ሓድግታት ትግራይ ዝብል መፅሓፍ ብዛዕባ ረብሓ ሓድግታትና እንትገልፅ ከምዚ ይብል፣ “ሓድግታት ትግራይ ነዊሕ ዕድመ ዘለዎም ብምኳኖም ጥንታዊ ስልጣነ ሃገርና ዝምስክሩ እዮም። ሕዚ`ውን እናመስከሩ ይርከቡ። ኣብ ኣኽሱም ካብ ሓደ እምኒ ተሃኒፆም ጠጠው ኢሎም ዘለዉ ሓውልትታት ፍሉይ መለለይ ሃገርና እዮም። እቶም ሓድግታት መግለፂ ምዕባለ፣ ስልጣነ፣ ጥንታውነትን ውፅኢት ክእለትን ቀዳሞት ወለድና እዮም። ካበይ ናበይ ንዝብል ሕቶ ስልጣነን ታሪኽን ሃገርና ዝምልሱ እዮም። ኣብ ቱሪዝም ኢንዳስትሪ ዓብዪ ኢኮኖሚያዊ ረብሓ ዘለዎም ጥንታውያን ታሪኻውያንን ስፍራታት መስሕባትናን መግለፂ መንነትናን ስለዝኾኑ ክንሕልዎምን ክንዕቅቦምን ይግባእ። ሓድግታት ምዕቃብን ናብ መፃኢ ወለዶ ክመሓላለፉ ምግባር ታሪኻዊ ግደ ኩሉ ዜጋ እዩ። ኣብዞም ሓድግታት መፅናዕትን ምርምርን ምክያድ‘ውን ሓላፍነት ሕዚ ዘሎ ወለዶ‘ዩ። ስለዚ ተምሃሮ ነዞም ሓድግታት ታሪክናን ባህልናን ዝኾኑ ብሙልኦም ምዕቃብ ይግብኣኩም።

ስእሊ 1.13 መስጊድ ሓረር

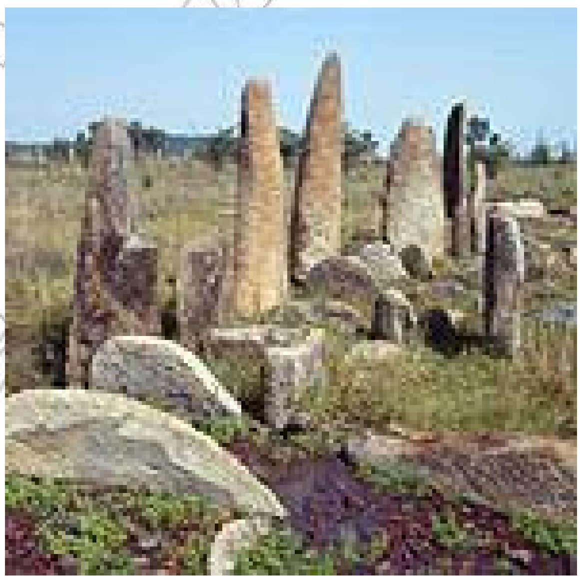

ስእሊ 1.14 ትኹል እምኒ ጢያ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ብጉጅለ ኾይንኩም ሓድግታት ንምዕቃብን ንምክንኻንን ክግበሩ ዘለዎም ኣገደስቲ ስራሕቲ ተመያየጡ። ከም ኣብነት ድማ ኣብ ሓወልቲ ኣኽሱም ይግበር ዘሎ ክንክንን ዕቀባን ሓድጊ ብዝምልከት ኣብ ገፅ 12 ዝርከብ ስእሊ 1.6 መሰረት ብምግባር ተመያየጡ። ውፅኢት ምይይጥኩምን ዝበፃሕኹሙሉ ምርድዳእን ብፅሑፍ ናብ ክፍሊ ኣቕርብዎ።

መልመዲ 1.3

ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ኣብ ትሕቲ 'ሀ' ዝርከቡ ዝርዝራት ምስ ኣብ ትሕቲ 'ለ' ዝርከቡ ኣዛምዱ።

	ሀ		ለ
1.	ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ግብጺ	ሀ.	ብዘይጭቃ ዝተሰርሐ ጥንታዊ ቤተፀሎት
2.	ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኣኽሱም	ለ.	ሓድጊ ሰዓብቲ ነብይ መሓመድ ዝተዓቐቡሉ
3.	ወደብ ኣዱሊስ	ሐ.	ሬሳ ንኽይፈርስ መከላኸሊ ዝነበረ መድሓኒት
4.	ምኹራብ የሓ	መ.	ካብ 2000 - 350 ዓመት ዓለም
5.	ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኑቢያ (ኩሽ)	ሰ.	ካብ 3500 - 2000 ዓመት ዓለም
6.	ፒራሚድ	ረ.	ካብ 1ይ - 6ይ ክፍለ ዘመን
7.	ሂሮይግሎፊክስ	ሸ.	ስሉስ ኩርናዕ መቓብር ነገስታት
8.	ፓፒረስ	ቀ.	ስእላዊ ስነ ፅሑፍ ግብፃውያን
9.	መሚ	በ.	ወደብ ንግዲ ኣክሱማውያን
10.	መስጊድ ነጋሽ	ተ.	ንመፅሐፊ ከም ወረቐት ዘገልገለ

1.4 ኣሰፋፍራን መነባብሮን ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ

1.4.1 በዝሕን ዝርግሐን ህዝቢ

ተምሃሮ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንመን ከምዝኾና ትፈልጥወን ዶ? ኣብዚ ምዕራፍ ኣብ ቀዳማይ ክፋል ተማሂርክምዎ ከም ዝነበርኩም ትዝክሩ ዶ? ብተወሰነ መልክዑ ንምዝኽኻር ነዚ ዝስዕብ ካርታ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ርአዩ።

ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ተባሂለን ብሕብረት ኣፍሪካ ተመዝጊበን ዝፍለጣ 10 እየን። ዝርዝር እዘን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብዝስዕብ ሰደቓ ተሓቢሩ ኣሎ። እዚ ኣብ ገፅ 22 ዘሎ ሰደቓ ከምዘርእየና ኣብ 2009 ዓ.ም.ፈ (2001 ዓ.ም) ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ 271.9 ሚሊዮን ህዝቢ ኣብ 10 ሃገራት ከምዝነበሩ ንርዳእ። እዚ ማለት ድማ ኣፍሪካ ካብዘለውዋ ክፍለዓለማዊ በዝሒ ህዝቢ ውሽጢ ናብ 25 ሚኢታዊ ዝፅግዑ ኣብ ምብራቓዊ ክፋል ዝርከባ ሃገራት'የን ዝርከቡ። ስለዚ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብደረጃ ኣህጉር ክፍለዓለም ብዙሕ በዝሕን ፃዕቕን ህዝቢ ዘለወን ከምዝኾና ንርዳእ። ካብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ውሽጢ ብዙሕ ህዝቢ ዘለዋ ቀዳመይቲ ሃገር ኢትዮጵያ እንትትከውን ካልኣይቲ ሃገር ድማ ታንዛንያ እያ። ብሳልሳይ ደረጃ ትስራዕ ሃገር ድማ ኬንያ እያ። ተምሃሮ ኣብ ካርታ ሰለስቲአን ሃገራት ርአይወን። ካብዚ ንታሕቲ ዘሎ ሰደቓ ስፍሓት መሬት፣ በዝሒ ህዝብን ፃዕቒ ህዝቢ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ምስ ባንደሪአን እዩ ዘሪአና። ተምሃሮ ኣብ ገፅ 22 ዘሎ ሰደቓ ኣፀቢቕኩም ርአይዎ።

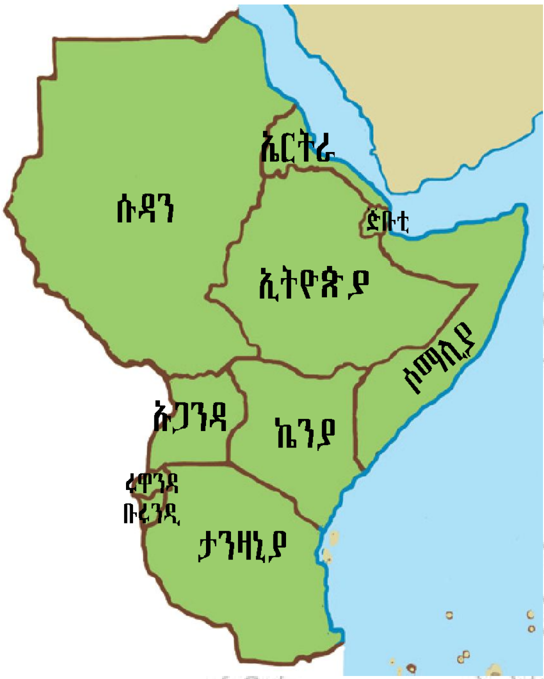

ካርታ 1.6 ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ

እዚ በዝሒ ህዝቢ ምስ ስፍሓት መሬት እዘን ሃገራት ብትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪ.ሜ²) እንትገናዘብ ድማ ቀዳመይቲ ትስራዕ ሃገር ሱዳን እንትትኸውን ካልኣይቲ ትስራዕ ሃገር ድማ ኢትዮጵ እያ። ብሳልሳይ ደረጃ ትስራዕ ሃገር ግና ታንዛኒያ እያ። ኬንያ ዘለዋ ስፍሓት መሬት 582,650 ኪ.ሜ² እንትኸውን በዝሒ ህዝባ ድማ 39.1 ሚሊዮን እዩ። ጂቡቲ ዘለዋ ስፍሓት መሬት 23,170 ትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪ.ሜ²) እንትኸውን በዝሒ ህዝባ ድማ ትሕቲ ሓደ ሚሊዮን እዩ (900,000)። ዝነኣሰ ስፍሓት መሬት ዘለወን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንትርኣይ ጂቡቲ (23170 ኪ.ሜ²)፣ ሩዋንዳን (26338 ኪ.ሜ²) ቡሩንዲን (27830 ኪ.ሜ²) ብቕደም ሰዓብ ዝርከባ እየን። ስፍሓት መሬትን በዝሒ ህዝብን ሃገራት ምስ ተፈጥሮኣዊ ኣቀማምጣን ሃፍትን ተኣሳሲሩ ንኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝብታት ዝሕብር'ዩ።

ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርግሐ በዝሒ ህዝብን ኣሰፋፍራን ሓደ መልክዕ ቅጥዒ ዘለዎ ኣይኮነን። ነዚ እቲ ቀንዲ ምኽንያት ዝኸውን ስርዓት ኣሰፋፍራን ዝርግሐን ህዝብታት እዩ። ዝርግሐን ኣሰፋፍራን ህዝቢ ኣብ ገለገሊኡ ከባቢ ፅዑቕ ይኸውን ኣብ ገለገሊኡ ድማ ስሑው ይኸውን። ስለዚ ዓፅዊ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ (ኪ.ሜ²) ውሽጢ ክንደይ ከምዝኾነ ምርኣይ ኣገዳስነት ኣለዎ። ንኣብነት ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ ፃዕፂ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ (ኪ.ሜ²) ዘለወን ብቕደም ሰዓብ እንትርኣያ ሩዋንዳ (397.6)፣ ቡሩንዲን (322.9) ኡጋንዳ (137.1) እየን።

ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካን ባንደሪአንን	ስፍሓት ብትርብዒት ኪ.ሜ.	በዝሒ ህዝቢ ብሚሊዮን ኣብ 2001 ዓ.ም	ፃዕቂ ህዝቢ ብትርብዒት ኪ.ሜ.	ርእሰ ከተማ
ቡሩንዲ	27,830	8.3	322.9	ቡጁምቡራ
ጂቡቲ	23,170	0.9	22.4	ጂቡቲ
ኤርትራ	121,320	5.1	46.5	ኣስመራ
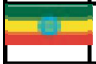 ኢትዮጵያ	1,127,127	82.8	75.6	ኣዲስ ኣበባ
ኬንያ	582,650	39.1	66	ናይሮቢ
ሩዋንዳ	26,338	9.9	397.6	ኪጋሊ
ሶማሊያ	637,657	9.1	15.4	ሞቃዲሾ
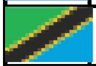 ታንዛኒያ	945,087	43.7	43.3	ዳሬሰላም
ኡጋንዳ	236,040	30.7	137.1	ካምፓላ
ሱዳን	2,505,813	42.3	16.9	ካርቱም
ድምር	**6,233,032**	**271.9**	**43.62**	

ሰደቓ 1.1 ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ምስ ሰንደቕ ዓላማኦን፣ ስፍሓተን ብትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪሜ^2)፣ በዝሒ ህዝበንን ፃዕቂ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪሜ^2)

እዚኣን ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪሎ ሜትር ብጣዕሚ ዝለዓለን ብዙሕን ፃዕቂ ህዝቢ ዘለወን ሃገራት እየን። ብተፃራሪ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪሎ ሜትር (ኪ.ሜ^2) ስሕው ዝበለን ውሑድ ፃዕቂ ህዝብን ዘለወን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብቐደም ሰዓብ እንትንርእይ ሶማሊያ (15.4)፣ ሱዳን(16.9) ጂቡቲን (22.4) እየን። እሞ ተምሃሮ ንምንታይ'ዩ ዝርግሐ በዝሒ ህዝቢ ሓደ ዓይነት ቅጥዕን መልክዕን ዘይብሉ?

ቀንዲ ምኽንያታት ዝርግሐ ህዝቢ ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ክልተ ባእታታት መቒልካ ክርኣይ ዝኽእል'ዩ። እዚኦም ተፈጥሮኣውን ሰብኣውን ዝበሃሉ'ዮም።

1. ተፈጥሮኣዊ ባእታታት፣ እዚኦም ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኽ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባቢያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርከቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።
2. ሰብኣዊ ባእታታት፣ እዚኦም ኣብ ላዕሊ ንዝተሓበሩ ተፈጥሮኣዊ ንዘይኮኑ ባእታታት ዝምልከት'ዩ። ማእኸል ምምሕዳር፣ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቓሳትን ንጥፈታትን፣ ማሕበራዊ መሰረተ ልምዓት፣ ስርዓት ምንቅስቓስ ህዝቢ ዝመሳሰሉ ዝጥቀሱ ቀንዲ ሰብኣዊ ባእታት ዝርግሐ ህዝቢ ዝበሃሉ'ዮም።

ስለዚ ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ በዝሒ ህዝቢ ዝርከቡሎም ከባብታት ኣብ ደጉዓታትን ከበሳን እዩ። ከበሳታትን ደጉዓታትን ንምንባርን መነባብሮን ኣዝዩ ምቹው ዝኾነ ጠባይ ኣየር ኣለዎም። ንልምዓት ሕርሻን ዘራእትን ከምኡ'ውን ምርባሕ ሃፍቲ እንስሳት ምቹው ዝኾነ ዛሕሊ ዘለዎ ዝሰማማዕ ኩነታት (ባእታታት) ኣየር ዝርከበሉ'ዩ። ዛሕሊ፣ እኹል መጠን ዝናብን ንመነባብሮ ምቹውን እዩ። ስለዝኾነ'ውን ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ካብዝኾኑ ከም ዓሶ፣ ረስኒ፣ ዓሶ ሓንጎል፣ ሕማም ድቃስ፣ ኢንፉሉዌንዛን ወዘተ ካብዝመሳሰሉ ሕማማት ነፃ እዩ።

ስለዚ ኣብ ደጉዓታትን በረኽቲ ቦታታትን ኢትዮጵያ፣ ኣብ ከባብታት ዓበይቲ ቃላያት ደጉዓታትን ብራኽታትን ሩዋንዳ፣ ቡሩንዲን ኬንያን ብዙሕ ፀቕጥን ፃዕቕን ህዝቢ ይርከብዎም። ብተፃራሪ ድማ ኣብ ቆላን መታሕትን ቦታታት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣዝዩ ሓያል ሙቐትን ሃሩርን ደረቕን ኩነታት ጠባይ ኣየር ስለዘሎ ዝተፈላለዩ ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ይርከቡ። ስለዚ ኣብከምዚ ዝመሳሰሉ ቆላ፣ መታሕትን ደረቕ ጠባይ ኣብዘለዎም ከባብታትን ውሑድ በዝሒ ህዝቢ ይርከብ።

ይኹን ደኣ'ምበር ከምዚ ዓይት ሓያል ፀቕጢ ኣየር ዘለዎም ደረቕ ጠባይ ኣየር እናሃለዎም ቆላን መታሕትን ከባቢ ኾይኖም'ውን ኣብ ገማግም ባሕሪ፣ ሃፍታም ከባብታት ሩባታትን ውቅያኖሳትን ዝርከቡ ብሙልኦም ብዙሕ ህዝቢ እዩ ዝነብረሎም። ንኣብነት ጂቡቲ፣ ዓሰም፣ ሞምባሳ፣ በርበራ፣ ዳሬሰላም ወዘተ ፃዕቒ በዝሒ ህዝቢ ዘለወን እየን። ኣብ ከባቢ ዓበይቲ ቃላያት'ውን ዝለዓለ በዝሕን ፀቕጥን ህዝቢ ኣለዎም። ንኣብነት ኣብ ዓበይቲ ቃላያት ዝርከቡለን ከባብታት ምርኣይ ይከኣል። ኣብ ሃገርና ቃላይ ጣና ዝርከበሉ ባህርዳርን ቃላይ ሃዋሳ ዝርከበሉ ከተማ ሃዋሳ ምርኣይ ዝከኣል እንትኸውን ኣብ ከባቢ ቃላይ ቪክቶሪያን ካልኦትን ዘሎ በዝሕን ፀቕጥን ህዝቢ'ውን ዝለዓለ'ዩ። ከባብታት ዓበይቲ ቃላያት ምብራቕ ኣፍሪካ እንተሪእና ዋላ'ውን ኣብ መላእ ኣፍሪካ እቲ ብጣዕሚ ዝለዓለ ፀቕጥን ፃዕቕን ህዝቢ ዝርከበሎም እዮም።

1.4.2 ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ

ንጥፈት

ተምሃሮ መንቀሊ ፍልሰትን ስደትን እንታይ ከምዝኾኑ ትፈልጡ ዶ? ሓደ ከባቢ ዝነብሩ ህዝብታት ናብ ካሊእ ከባቢ ብበዝሒ ዝፈልሱ፣ ዝንቀሳቐሱን ዝስደዱን ንምንታይ ይመስለኩም? ነዚ ሕቶ ንዓበይቲ ሰባት'ውን ሓቲትኩም መልሲ ሒዝኩም ምስመፃእኹም ምስ መምህርኩም ተመያየጡ።

ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ልሙድ ተርእዮ'ዩ። ብተፈላለዩ ምኽንያታት ህዝብታት ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ይንቀሳቐሱ'ዮም። ከምዚ ዓይነት ተርእዮ ንዘመናት ዝፀንሐ'ዩ። ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ብበዝሒ ዝገብሮ ምንቅስቓስ "ፍልሰት ህዝቢ" ይበሃል። ህዝቢ ሓደ ከባቢ ብተፈላለዩ ምኽንያታት ካብ ትውልዲ ዓዶም ናብ ካሊእ ከባቢ ይፈልሱ፣ ይስደዱን ይንቀሳቐሱ ነይሮም። መንቀሊ እዞም ተርእዮታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ከባብያዊ፣ ፖለቲካውን ማሕበራውን ምኽንያታት ኣለዉ።

ስለዚ ምንቅስቓስ፣ ፍልሰትን ስደትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ወይድማ ሃገር ኣብ ኣርባዕተ ባእታታት መቒልካ ክርኣይ ይከኣል'ዩ። እዚኦም ዝስዕቡ'ዮም፤ (1) ህዝባውን ተፈጥሯውን መሰረት ዘበግስዎም፣ (2) ውልቃዊ ድልየት ዘንቀድዎም፣ (3) ፖለቲካዊ ውሳነ መንግስቲ ዘበግስዎምን (4) ኩናትን ቅልውላዋትን ዘበግስዎም እዮም። ተምሃሮ ነዞም ዓርባዕተ ባእታታት መሰረት ገይርኩም ንቕድም ተመያየጡ።

ብምኽንያት ተፈጥሮኣዊ ሓደጋ ድርቂ (ሓሪ) ኣብ ሓደ ከባቢ ዝርከብ ህዝቢ ምግብን ማይን ኣለሻ ናብ ካሊእ ከባቢ ክፈልስን ክንቀሳቐስን ይኽእል'ዩ። መደብ ሰፈራ'ውን ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ክንቀሳቐስ ኣብምግባር ምኽንያት ተገይሩ ዝውሰድ'ዩ። ንኣብነት፤

- ብ1977 ዓ.ም ብዘመነ ኣገዛዝኣ ስርዓት ደርጊ ዝተርኣየ ዓብዪ ድርቂ ካብ ትግራይ ናብ ወለጋን ጋምቤላን ብምኽንያት ሽው ዝነበረ መደብ ሰፈራ ዝኸዱ ብዙሓት ኣለዉ። ኣብዚ ሎሚ እዋን ደቂ ዓዲ ኾይኖም ኣብ ወለጋን ጋምቤላን እናሓረሱን እናነገዱን ይነብሩ ኣለዉ።

- ብ1995 - 1997 ዓ.ም ድማ ካብ ወረዳ ጉሎምኻዳን ናዕዴር-ዓዴትን ብፍላይ ብመደብ ሰፈራ ናብ ምዕራብ ትግራይ ወረዳታት ወልቃይት፣ ፀገዴን ቃፍታ ሑመራን ብድልየቶም ከይዶም ዝሰፈሩን ኣብዚ ሎሚ እዋን ደቂ ዓዲ ኾይኖም ናብርኦም ዝመርሑ፣ ዝሓርሱን ዝንግዱን ህዝቢ ኣለዉ። ድልዱል ናብራ'ውን መስሪቶም ይነብሩ ኣለዉ።

ስለዚ ብምኽንያት ዝገጠመ ተፈጥሮኣዊ ሓደጋ ድርቂ ጥራሕ ዘይኮነስ ብምኽንያት ዝነበረ ህፅረት ተሓራሳይ መሬት ናብ ልሙዕ መሬት ዘለዎ ህዝቢ ክንቀሳቐስ ዝግበረሉ ተርእዮታት'ውን ኣሎ። ከምዚ ዓይነት ምንቅስቓስ ህዝቢ ብፖለቲካዊ ውሳነ መንግስቲ ዝፍፀም እዩ። ካብዚ ብተወሳኺ ዝሓሸ ዕድል ስራሕ ብምድላይ፣ ንዝበለፀ ዕድል ትምህርትን ንዝሓሸ ዕዉትነት ማሕበራዊ ግልጋሎትን እንትብሃል ዝተወሰኑ ሰባት ከባቢኦም ሓዲጎም ናብ ካሊእ ከባቢ ይኸዱ'ዮም። እዚ ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ኣብ ድልየት ህዝቢ ዝተመስረተ እዩ። ብምኽንያት ድርቂ (ሓሪ)፣ ጥምየት፣ ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮን ካልኦት ተመሳሰልቲ ሳዕቤናት ሓደጋታት ተፈጥሮ መሰረት ብዝገበሩ ከባብያዊ ፀገማት ድማ ህዝቢ ካብ ከባቢኦም ለቒቖም ናብ ካሊእ ከባቢ ይስደዱ፣ ይፈልሱን ይንቀሳቐሱን እዮም። ብተፃራሪ ድማ ብምኽንያት ፖለቲካዊ ፀገማት፣ ፀጥታን ደሕንነትን፣ ህዝባዊ ዓመፅን ኲናት ሕድሕድን፣ ኲናት ክልተ ሃገራት፣ ከምኡ'ውን ከምዚኦም ብዝመሳሰሉ ምስ ምንባርን ዘይምንባርን ዝተኣሳሰሩ ሰብኣውን ኩነታት ብዝተኣሳሰሩ ደቂ ሰባት ከባቢኦም ገዲፎም፣ ንብረቶምን ጥሪቶምን ሓዲጎም ናብ ካሊእ ከባብታት ክስደዱ፣ ክባረሩ፣ ክፈልሱን መረበቶም ሓዲጎም ክንቀሳቐሱን ዘኽእል ኩነታት ክህልው ዝኽእለሉ ተርእዮ ይፍጠር'ዩ።

ንኣብነት ዝስዕቡ ክልተ ተርእዮታት ምርኣይ ይከኣል'ዩ። ብ1977 ዓ.ም ኣብ ትግራይ ብዝነበረ ድርቂ፣ ጥምየት፣ ኲናት ሕድሕድን ፖለቲካዊ ፀገማትን ብጣዕሚ ብዙሓት ኣሽሓት ህዝቢ ብዓብዪ ፀገም እናሓለፉ ናብ ሱዳን ይስደዱ ነይሮም። ደርጊ ናብ ጋምቤላን ወለጋን እናሓፈሰ ኣገዲዱ ይሰድድ ነይሩ። ኣብ ሓራ መሬት ምምሕዳር ህወሓት ዝነበሩ ድማ ናብ ሱዳን ይስደዱ ነይሮም። ህዝብታት ካብ ናብርኦም ተፈናቒሎምን ተመዛቢሎምን እዮም። ኣብዝሓለፉ ዓሰርተ ዓመታት ውሽጢ ከምዚ ዓይነት ተርእዮታት ኣብ ሶማሊያ፣ ሱዳን፣ ሩዋንዳ፣ ኡጋንዳ፣ ኮንጎን ብተደጋጋሚ ዝተርኣዩ እንትክውንን ብምኽንያት ኲናት ኢትዮጵያን ኤርትራን'ውን ካብ 1990 ዓ.ም ክሳብ 1993 ዓ.ም ብገፊሑ ይርኣይ ዝነበረ እዩ። እዚ ድማ ምፍንቓልን ምዝንባልን ናብራ የስዕብ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ኣብ ላዕሊ ንዝተገለፀ መበገሲ ብምግባር ብዛዕባ መንቀሊ ስደትን ፍልሰትን ህዝቢ ብዝምልከት ተመያየጡ። ተጋሩብ1977 ዓ.ም ናብ ጋምቤላን ወለጋን ተሰዲዶም ከምዝነበሩን ኣብዚ ሕዚ እዋን ድሕሪ ኲናት ኢትዮ-ኤርትራ ብዙሓት ኤርትራውያን እናተሰደዱን እናፈለሱን ናብ ኢትዮጵያ ይመፁ ከምዘለዉን ማእኸል ገይርኩም ተመያየጡ። ኣብ ሰሜን ምዕራብ ትግራይ ዝርከቡ ሽመልባን ማይ ዓይ ዓይንን ዝመሳሰሉ ማእከላት መዕቆቢ ስደታኛታት ኤርትራ ከም ኣብነት ብምውሳድ ተመያየጡ።

ካብ ታሪኽ ኢትዮጵያ እንመሃሮ ሰፊሕ ባይታ ዘለዎ ምንቅስቓስ ህዝቢ ነይሩ'ዩ። ኣብ መበል 16 ክፍለዘመን ህዝቢ ኦሮሞ ዓብዪ ምንቅስቓስ ገይሩ'ዩ። ከም ቀንዲ ምኽንያታት ዓብዪ ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ኦሮሞ ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘመን ተገይሮም ዝውሰዱ ልሙዕ መሬት ደልዮምን ቀለብ ሃፍቲ እንስሳት (ከፍቲ) ዝረኽቡሉ ሰውሒ (ጋህዒ መሬት - መግሃጫ) ቦታታት ንምእላሽ ከምዝነበረ ይግለፅ። ከምዚ ዓይነት ልሙዕ መሬትን ቀለብ ከፍቲ ዝረኽቡሉ ጋህዒ መሬት (መግሃጫ) ንምርካብን ብሓፈሻኡ ናብ ደጉዓታት ስደትን ፍልሰትን ተኻይዱ ነይሩ። ህዝቢ ኦሮሞ ካብ ከባቢ ኬንያን ደቡብ ምብራቕ ኢትዮጵያን ናብ ሰሜን፣ ሰሜን ምዕራብን ሰሜን

ምብራቕን ምንቅስቓስን ፍልሰትን ስለዘካየዱ ኣሰፋፍራን ዝርግሐን ህዝቢ ኦሮሞ ለዊጥዎ'ዩ። ሕዚ ዘሎ ዝርግሐን ኣሰፋፍራን ህዝቢ ኦሮሞ ውፅኢት እዚ ኣብ መበል 16 ክፍለዘመን ዝነበረ ምንቅስቓስን ፍልሰትን እዩ። ህዝቢ ኦሮሞ ምስ ኬንያ ካብዘዳውብ ደቡባዊ ምብራቕ ካባቢ ባሌ ናብ ሃረር፣ ኣርሲ፣ ሃረርጌ፣ ወለጋ፣ ኢሉባቦርን ሸዋን ኣንፈት ብገፌሑ ምስተንቀሳቐሱ ክሳብ ናብ ወሎ፣ ቤጌምድርን ትግራይን በፂሖም ነይሮም። ብምኽንያት ከምዚ ዝመሰለ ዓብዪ ምንቅስቓስ ህዝቢ ኣብ ወሎ ከም ቦረናን ከምሴን ዝመሳሰሉ ቦታታት ከምኡ'ውን ኣብ ትግራይ ከባብታት ራያን ዓዘቦን ዝርከቡ ብገፌሑ እንትርአይ ናብ ሰሚቲካዊ ዝተለወጡ ዘርኢ ደቂ ኦሮሞ ንረክብ። እዚ ምንቅስቓስ ህዝቢ ኦሮሞ ህዝባውን ተፈጥሮኣውን ባእታታት ዘንቀልዎ ታሪካዊ ተርእዮን ፍፃመን እዩ። ይኹን'ምበር ማሕበራውን ባህላውን ተፃብኦታት ነይሮምዎ።

እሞ ተምሃሮ ምንቅስቓስ ህዝብን ስደትን ኣሉታውን ኣዎንታውን ፅልዋ ከምዘለዎ ተረዲእኹም ዶ? ምፍንቓልን ምዝንባልን ናብራ፣ ምብትታን ስድራ፣ ዘይምርግጋፅ፣ ሻቕሎት፣ ጎንፂ ባህልታትን ልምድታትን፣ ቅልውላው ማሕበራዊ-ፖለቲካውን ኢኮኖሚያውን፣ ቅልውላው መንነት፣ ስእነት መፅለልን ምግብን ኣዐርዩ ስለዘስዕብ ንውልቀን ንሓባርን ዝፀልው ኣሉታዊ ጎኑ ሓያል'ዩ። ብካሊእ መልክዑ ድማ ስደት፣ ፍልሰትን ምንቅስቓስን ህዝቢ ዕድል ስራሕ ንምርካብ፣ ትምህርትን ክእለትን ንምጥራይ፣ ምግብን መፅለልን ንምርካብ፣ ተሓራሳይ ልሙዕ መሬት ንምውናን፣ መነባብሮ ሕርሻ ንምድንፋዕ፣ ካብ ስቅያት ጥምየትን ድርቅን ንምንጋፍ፣ ካብ ሓደጋ ኩናት ዕቑባ ንምርካብን፣ ዝተመዛበለን ዝተፈናቐለን ናብራ ንምድልዳልን ወዘተ እንትኸውን ዜጋታት ናብዝሓሸ ኩነታት መነባብሮ ንምስግጋር ዝዓለመ ብምዃኑ ኣዎንታዊ ፅልዋ ኣለዎ።

ንጥፈት

እምበኣርከስ ተምሃሮ ስደትን ፍልሰትን (ምንቅስቓስ ህዝቢ) ዘለዎን ዝህልዎን ኣዎንታውን ኣሉታውን ፅልዋታት ብዝምልከት ኣብ ክልተ ጉጅለ ተመቒልኩም ተመያየጡ፣ ተኻትዑ።

1.4.3 ሳዕቤናት ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እንትበሃል እንታይ ማለት'ዩ? ከመይ ትርድእዎ? መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብየትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ኣብ ገፅ 139 ብዛዕባ ስነ ህዝብን ልምዓትን ተገሊፁ ዘሎ ናብ ቤተ መፃሕፍቲ ቤት ትምህርትኹም ብምኻያድ ኣንብቡ። ክተንብቡ እንተለኹም ድማ ጠመተ ዝግበረሎም ኣንፈታት ኣብ ስነ ህዝብን ልምዓትን፣ ቀንዲ ሽቶታትን ስትራተጂ (ሜላታት) ኣፈፃፅማን ዝብሉ ዛዕባታት እናተመያየጥኩም ኣንብቡ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ምስ ልምዓት ሃፍቲ ተፈጥሮ ሃገርን ኣጠቓቕማን ክጠዓዓም ብምግባር መነባብሮ ምምሕያሽ እንትበሃል እንታይ ማለት ከምዝኾነ ተመያየጡ። ነዚ ፅሑፍ ምስ ትምህርትኹም ኣተኣሳስርዎ'ሞ መምህርኩም'ውን ክሕግዙኹም ሕተትዎም። ዝበፃሕኹምዎ ምርድዳእ ናብ ክፍሊ ኣቕርብዎ።

ኣብ ሓደ ሃገር ኣብ ከተማን ገጠርን ካብ ውልደት ጀሚሩ ብህይወት ዝነብር ጠቕላላ ህዝቢ ተቖፂሩ ዝፍለጥ በዝሒ ኣሃዝ መግለፂ በዝሒ ህዝቢ'ዩ። ኣብ ሃገርና በዝሒ ህዝቢ ቖፂሩ ብፆታ፣ ብዕድመ፣ ብከተማን ገጠርን፣ ብኣካላዊ ብቕዓት፣ ብደረጃ ትምህርቲ፣ ምስ ጥዕና ብዝተኣሳሰረ ኩነታት፣ መጠን ውልደትን ሞትን፣ በብዓመቱ'ውን እናወሰኸ ዝኸይድ ክንደይ ከምዝኾነን

ብደረጃ ክልልን ሃገርን መረዳእታ እናፀብፀበ ዕላዊ ዝገብር መንግስታዊ ትካል'ሎ። ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ይበሃል። እዚ ትካል ቆፀራ በዝሒ ህዝብን ኣባይትን ዘካይድን ብሳይንሳዊ መንገዲ ተንቲኑ ዕላዊ ዝገብር'ዩ። ተምሃሮ ንምኳኑ ኣብ ሃገርና ክሳብ ሎሚ ክንደይ ግዘ ቆፀራ በዝሒ ህዝቢ ከምዝተኻየደ ትፈልጡ ዶ?

ኣብ ሃገርና ንፁር ፀብፃብ በዝሒ ህዝብን ምስዚ ዝተኣሳሰሩ ካልኦት መረዳእታታት ንምእካብን ንምትንታንን ሰለስተ ግዘ ሃገራዊ ወፍሪ ስነ ህዝቢ ተኻይዱ'ዩ። ፈለማ ዝተኻየደ ብእዋን ደርጊ ኣብ 1977 ዓ.ም ነይሩ። ቀፂሉ ንካልኣይ ግዘ ዝተኻየደ ኣብ እዋን መሰጋገሪ መንግስቲ ኢትዮጵያ ብ1987 ዓ.ም እዩ (ኢህወደግ ስልጣን ምስሓዘ ድሕሪ ሰለስተ ዓመትን መንፈቅን)። ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ንሳልሳይ ግዘ ዘካየዶ ሃገራዊ መረዳእታታት ስነ ህዝቢ ብ1999 ዓ.ም እንትኸውን ነዚ መፅናዕታዊ መረዳእታ ዕላዊ ዝገበሮ ብ2002 ዓ.ም እዩ። ንዝስዕብ ሰደቓ እናረኣይኩም ተመያየጡ።

ዝርዝር መግለፂ መረዳእታ	ከተማን ገጠርን			ከተማ			ገጠር		
	ድምር	ደቂ ተባዕትዮ	ደቂ ኣንስትዮ	ድምር	ደቂ ተባዕትዮ	ደቂ ኣንስትዮ	ድምር	ደቂ ተባዕትዮ	ደቂ ኣንስትዮ
መረዳእታ በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያ	73,750,932	37,217,130	36,533,802	11,862,821	5,895,916	5,966,905	61,888,111	31,321,214	30,566,897
		50.46%	49.54%	16.08%	49.70%	50.30%	83.92%	50.61%	49.39%
በዝሒ ህዝቢ ትግራይ	4,316,988	2,126,465	2,190,523	844,040	398,795	445,245	3,472,948	1,727,670	1,745,278
	5.85%	49.26%	50.74%	19.55%	47.25%	52.75%	80.45%	49.75%	50.25%

ሰደቓ 1.2 ብ1999 ዓ.ም ዝተኻየደ ሃገራዊ መፅናዕታዊ ጻህሳስ ስነ ህዝቢ

ብ1977 ዓ.ም ዝተኻየደ ሃገራዊ መፅናዕቲ ጻህሳስ ስነ ህዝቢ ዘርእዮና በቲ ሽዑ ግዘ ዝነበረ በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያ 42 ሚሊዮን ዝነበረ እንትኸውን ኣብ 1987 ዓ.ም ዝተኻየደ መፅናዕቲ ናብ 56 ሚሊዮን ከምዝበፅሐ'ዩ ተሓቢሩ። ኣብ 1999 ዓ.ም ዝተኻየደ ሃገራዊ መፅናዕቲ ድማ ህዝቢ ኢትዮጵያ ናብ 73,750,932 ከምዝበፅሐ ተገሊፁ'ዩ። በዚ እዋን በዝሒ ህዝቢ ትግራይ ድማ ብፍሉይ እንትርኣይ 4,316,988 ነይሩ። ተምሃሮ በብዓመቱ በዝሒ ህዝቢ ሃገርና እናወሰኸ ከምዝኸይድ'ሎ ሪኢኹም ዶ? ኣብ 2002 ዓ.ም ናብ 82.8 ሚሊዮን ከምዝበፅሐ'ዩ ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ዝገለፆ። ስለዚ ኣብ ሃገርና ካብ ዓመት ናብ ዓመት በዝሒ ህዝቢ ይውስኽ'ሎ።

ንጥፈት

ተምሃሮ ነዚ ኣብ ላዕሊ ዘሎ ሰደቓ ብምርኣይ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት መልሱ፤

- ኣብ ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሓ?
- ኣብ ከተማታት ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሓ?
- ኣብ ከተማታት ትግራይ ዝነብር ህዝቢ ዶ ወይድማ ኣብ ከተማታት ሃገርና ዝነብር ህዝቢ ብሚኢታዊ ይዛይድ?
- ኣብ ከተማታት ትግራይ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሓ?
- ኣብ ገጠራት ትግራይ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሓ?
- ኣብ ገጠራት ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሓ?
- በዝሒ ህዝቢ ከተማን ገጠርን ኣነፃፂርኩም ግለፁ።
- ንፅፅር በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያን ትግራይ ኣካይዱ።

ኣብ ዓለም በዝሒ ህዝቢ ብቕልጡፍ እናዓበየ ዝርአየሎም ኣብ ዘይማዕበሉ ሃገራት እንተኾውን ብፍላይ ሃገራት ኣፍሪካ ድማ ብዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ቅድሚት ይስርዑ። በዝሒ ህዝቢ ዝግበሮ ኣብ ሞንጎ ዝውለዱ ህፃናትን ዝሞቱ ሰባትን ዘሎ ኣፈላላይ ብምንፅፃር እዩ። ብመሰረት'ዚ ኣብዝሓለፉ ዓሰርተ ዓመታት ውሽጢ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብደረጃ ክፍለዓለም ዝለዓለን ቅልጡፍን በዝሒ ህዝቢ ኣርእየንየን። በዝሒ ዝውለዱ ህፃናትን መጠን ምውላድ እኖታትን እናነከየ ከምዝመፅእ ዘሎ ዝፍለጥ እንተኾነ'ውን ብኸልተ ምክንያታት በዝሒ ህዝቢ ይውስኽ'ሎ እዩ።

1. መጠን ሞት ብሂወት ዝነብሩ ሰባት እናነከየ ምምፅኡ
2. ደቂ ሰባት ብህይወት ዝነብሩን ዝፀንሕሉን ዕድመ እናወሰኸን እናዓበየን ምምፅኡ

ይኹን ደኣ'ምበር ኣብ ዝማዕበሉ ሃገራትን ካልኦት ኣብ ምምዕባል ዝርከባ ሃገራትን እንትርአይ ኣብ ኣፍሪካ ዘለዋ እኖታት ሕዚ'ውን ብዙሕ ህፃናት እናወለዳ ከምዘለዋ ንርዳእ። ስለዚ ምስ ኩነታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንትንገናዘብ ፅሩይ ውፅኢት ምንካይ መጠን ምውላድ እኖታት፣ ምንካይ መጠን ሞት ብህይወት ዝነብሩ ሰባትን ምውሳኽ (ምምሕያሽ) ብህይወት ዝንበረሉ ዕድመን በዝሒ ህዝቢ ካብ ምውሳኽ ኣይዓገቶን። በዝሒ ህዝቢ ምውሳኽ ዝምልከት መጠን ብሚኢታዊ ካብ ዓመት ናብ ዓመት እናነከየ ክኸይድ ይኽእል'ምበር ምውሳኹ ዘይተርፍ ተርእዮ'ዩ። ስለዚ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ 2009 ዓ.ም.ፈ ዝነበረን መጠን ምውሳኽ በዝሒ ህዝቢ ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘሎ ሰደቓ ተሓቢሩ'ሎ።

ቑ.ተ	ስም ዝርዝር ሃገራት	መጠን ዕብየት ህዝቢ	ቑ.ተ	ስም ዝርዝር ሃገራት	መጠን ዕብየት ህዝቢ
1	ብሩንዲ	2.1	6	ሩዋንዳ	2.5
2	ጂቡቲ	1.9	7	ሶማሊያ	3.0
3	ኤርትራ	2.9	8	ታንዛኒያ	2.3
4	ኢትዮጵያ	2.7	9	ኡጋንዳ	3.4
5	ኬንያ	2.7	10	ሱዳን	2.6
ማእከላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ		2.6	ማእከላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ		2.6

ሰደቓ 1.3 መጠን ተፈጥሯዊ ዕብየት ህዝቢ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ (2009 ዓ.ም.ፈ)

ንጥፈት

ተምሃሮ ነዚ ኣብ ላዕሊ ዘሎ ሰደቓ ብምርኣይ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት መልሱ፤

- ዝለዓለ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዋ ሃገር መን እያ?
- ዝተሓተ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዋ ሃገር መን እያ?
- ትሕቲ ማእኸላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለወን ሃገራት ፍለዩ።
- ልዕሊ ማእኸላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለወን ሃገራት ፍለዩ።
- ብመሰረት መጠን ዕብየት ህዝቢ ኣብ 2015 ዓ.ም.ፈ በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያ ክንደይ ይበፅሕ? ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ረብሓ ኣለዎ ድዩ ወይስ የብሉን?
- ኣብ ጣብያኹም ዘለዉ በዝሒ ህዝቢ ብያታን ብዕድመን ከምኡ'ውን መጠን ዝውለዱ ህፃናትን ዝሞቱን ሓቲትኩም ዝረኸብክምዎመልሲ ናብ ክፍሊ ኣቕርቡ።

ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ረብሓ ኣለዎ ከምዝበሃለሉ ኹሉ ጉድኣት'ውን ኣለዎ'ዩ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ብኢኮኖሚ፣ ማሕበራውን ባህላውን ድሕረባይታ ንዘይማዕበሉ ሃገራት ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ንሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣዝዩ ዝለዓለ ጉድኣት ኣለዎ። ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ካብዘስዕብዎም ጉድኣታትን ኣሉታዊ ፅልዋታትን ውሽጢ እዞም ዝስዕቡ ይርከብዎም።

1 ፀቕጢ ማሕበራዊ ግልጋሎታት፤

ሀ. ግልጋሎት ትምህርቲ፤ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ብዙሓት ህፃናት ይውለዱ ከምዘለዉ ስለ ዘመላኽት በብዓመቱ ናብ ቤት ትምህርቲ ዝመፁ በዝሒ ተምሃሮ ክውስኽ ግድን'ዩ። ምስ ጠለብ በዝሒ ተምሃሮ ዝሳነይ ኣብያተ ትምህርቲ እናተሃነፁ ብቑዓት መምህራን እንተዘይተቖፂሮም ግልጋሎት ትምህርቲ ብምብዛሕ ይኹን ብፅርየት ክንድቲ ዝድለይ ክማላእ ኣይኽእልን። በዝሒ ህዝቢ ንሕፅረት ግልጋሎት ትምህርቲ ምኽንያት ክኸውን ይኽእል።

ለ. ግልጋሎት ጥዕና፤ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ግልጋሎት ጥዕና ዝጠልብ በዝሒ ተገልጋላይ'ውን ይውስኽ'ሎ ማለት'ዩ። ዕብየት ህዝቢ ኣብ ጠለብ ግለጋሎት ጥዕና ዓብዪ ፀቕጢ ይፈጥር'ዩ። ብዙሓት ትካላት ጥዕና፣ ብዙሓት ሰብ ሞያ ጥዕና፣ ብዙሓት ግልጋሎት ላቦራቶሪን መደሓኒታትን ይጠልብ። እዚ ድማ ብዙሕ ፋይናንሳዊ ወፃኢ ይሓትት'ዩ።

ሐ. ግልጋሎት መጓዓዝያ፤ ብተፈጥሮኡ ወዲሰብ ተንቀሳቓሳይ እዩ። ንተፈላለዩ ምኽንያታት ሰባት ካብ ሓደ ቦታ ናብ ካሊእ ቦታ፣ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ይንቀሳቐሱ'ዮም። ንምንቅስቓስ ሰባት ግልጋሎት መጓዓዝያ የድልይ። ይኹን ደኣ'ምበር ህዝቢ እናበዝሐ እንትኸይድ ብኡ መጠን ድማ ምንቅስቓስ ይዓብይ ስለዝኾነ ምስ ቀረብ መጓዓዝያን ኣወሃህባ ግልጋሎትን ዘይሳነዩ ፀቕጥታት ይፍጠሩ። እዚ ምስ ቴክኖሎጂ መጓዓዝያ ዝሳነይ ቀረብን ግልጋሎት ኣወሃህባን ዝጠልብ ስለዝኾነ ብምኽንያት ዕብየት በዝሒ ህዝብ ይፃበብ'ዩ።

መ. ግልጋሎት ኣባይቲ፤ ደቂ ሰባት ንምንባር ካብዝሓትዎም መሰረታዊ ኣገደስቲ ጉዳያት ሓደ መፅለልን መዕቖብን ዝኾኑ ኣባይቲ ክህልዎም ምድላይ'ዩ። ህዝቢ እናወሰኸን በዝሑ እናዓበየን እንትኸይድ ብኡ መጠን ድማ ጠለብ ኣባይቲ ይውስኽ። ስለዚ ሰባት ኣብዘደልይዎ እዋን ደረጅኡ ዝሓለወ መንበሪኦም ዝኸውን ኣባይቲ ብእዋኑ ከይረኽቡ ዝኽእልሉ ኣጋጣሚ ዝዓበየ ተጓንፎ'ዩ።

2 ሕፅረት ልሙዕ መሬት ሕርሻን መግሃጫን፤ ምስ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ተኣሳሲሩ ዝርአይ ካሊእ ኣገዳሲ ዝበሃል መሬት'ዩ። ኣብ ገጠር ምህርቲ ዝርከብ ካብ መሬት'ዩ። ኣብ ከተማ'ውን መንበሪ ኣባይትን ትካላትን ዝትከሉሉ ሃፍቲ መሬት እዩ። ኣብ ገጠር ዝነብር ህዝቢ ብዝሑ እናዓበየ ምኽያዱ ኣብ ምጥቃምን ልምዓትን መሬት ዝህልው ምጉያይ እናሓየለ'ዩ ዝኸይድ። ስለዚ መሬት ምምንጣል፣ ምቁርራስን ሕፅረት ተሓራሳይ መሬትን ካልኦት ፀገማት የጋጥሙ። መነባብሮ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ሕርሻ ዝተመስረተ'ዩ። ስለዚ ዘጋጥም ሕፅረት መሬት ንነብርቲ ናብ ስደት ዘብፅሕ'ዩ። መሰረት ኢኮኖሚ ሃገር ሕርሻ ኣብዝኾኑሉ ሃገራት ፅሕረት መሬትን በዝሒ ህዝቢ እናዓበየ ምምፃእን ዓበይቲ ፀገማት'ዩ። ኻሊሁ ዝርአይ ካሊእ ፀገም ድማ ፀቕጢ ህዝቢ ኣብ ውሑድን ንእሽተይን መግሃጫ መሬት ይህልው።

3 ምጉሕጓሕን ብርሰትን ከባብያዊ ተፈጥሮን ኣየርን፤ ብምኽንያት ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣዐርዩ ዝጉዳእን ዝሳቐይን ከባቢያዊ ኩነታት እዩ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ ብዝኸደ ቑፅሪ ከባብያዊ ኩነታት ሃፍቲ ተፈጥሮ ካብ ዝግባእ ንላዕሊ ይጉሕጓሕን ይምዝበርን'ዩ።

ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮ ካብ ዓቕሚ ንላዕሊ ይኸውን። ኣብ ልዕሊ ሃፍቲ ተፈጥሮን ከባብያዊ ኩነታትን ካብ ዕቅን ንላዕሊ ምጉሕጓሕን ብርሰትን ስለዘስዕብ እዞም ዝስዕቡ ዓበይቲ ፀገማት የጋጥሙ፤

- ፍግረ መሬት
- ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮ
- ልዕሊ ዓቐን ምግሃፅ መሬት
- ብክለት ኣየር
- በረኻነት

4 ስእነት ስራሕ፤ በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ብዙሕ ህዝቢ ናብ ስራሕ ክኣትዉ ይኽእሉ ማለት'ዩ። ንብዙሕ ሰብ ዕድል ስራሕ ዝፈጥርን ናብ ስራሕ ከዋፍር ዝኽእልን ኣጋጣምታት ሓቢሩ እናጎልበተ ክኸይድ ይግባእ። እዚ ማለት ጎና ጎኒ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ንብዙሕ ሓይሊሰብ ናብ ስራሕ ዕድል ከእቱ ዝኽእል ሰፊሕ ልምዓት ዝተላበሰ ኢኮኖሚያዊ መሰረት ይጠልብ። እዚ ድማ ዕድል ስራሕ ምፍጣር ማለት'ዩ። ይኹን ደኣ'ምበር ምዕቡል ኢኮኖሚያዊ መሰረት ኣብዘይብሉ ሃገር ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ንዝለዓለ ስእነት ስራሕ ዘቃልዕ'ዩ። ንኣብነት ቻይና ኣብ ዓለም ዝለዓለ በዝሒ ህዝቢ ዘለዋ ሃገር እያ። ህዝባ ልዕሊ ሓደ ቢልዮን እዩ። ኩሉ ህዝባ ግና ሰሪሑ ዝሓድርን ካብ ሃገሮም ሓሊፎም'ውን ኣብ ዓለም ፍሉጣት እናኾኑ ይርከቡ። ሃገርና እንተሪእና ድማ ምስ በዝሒ ህዝቢ ዝመጣጠን ሃገራዊ ሃፍቲ፣ መሬትን ምዕቡል ኢኮኖሚያዊ ልምዓትን ስለዘየለ ስእነት ስራሕ ዝለዓለ'ዩ። ኣብ ሃገራት ኣፍሪካ ካብ ዝርአዩ ሓደ ዓብዪ ማሕበራዊ ፀገም ዝበሃል ድማ ስእነት ስራሕ'ዩ።

5 ድኽነት፤ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድን ናብ ልምዓት ዝኣትው በዝሒ ሰብ ውሑድ እናኾነ ብምኽያዱ ኣብ ሃገር ዘሎ ሃፍቲ ጥራሕ እናበልዐን እናተቐለበን ዝኸይድ ይኸውን። ኢኮኖሚያዊ ልምዓት እንተዘይሃልዩ፣ ንብዙሓት ዝተርፍ ሃፍቲ ተፈጥሮ እንተዘይሃልዩ፣ መጓዓዝያን ኢንዱስትሪያላዊ ምዕባለ እንተዘይሃልዩ፣ ዕድል ስራሕ ንዝጠልቡ ዜጋታት ብሙልኦም ናብ ስራሕ ከእትው ዝኽእል ኢኮኖሚ ሕርሻን ቴክኖሎጂን እንተዘይሃልዩ ወዘተ ኣብ ውሽጢ ሃገር ድኽነት ክህልው ግድን'ዩ። ስለዚ ብስሉጥ ኢኮኖሚያዊ ምዕባለን ልምዓት ሃገርን ዘይተደገፈ (ዘይተሓገዘ) ቕልጡፍ ዕብየት ህዝቢ ውፅኢቱ ድኽነት እዩ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ዝፈጥሮ ፅቕጢ ብዝምልከት ኣብ ሸውዓተ ጉጅለ ተመቒልኩም ተመያየጡ፣ ዝበፃሕኩምዎ ምርድዳእ ድማ ናብ ክፍሊ ኣቕርቡ።

ጉጅለ ፩፤ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ግልጋሎት ትምህርትን ጥዕናን ዘብፅሖ ፅቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፪፤ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ቀረብ ማይ፣ ግልጋሎት መጓዓዝያን ኣባይትን ዘብፅሖ ፅቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፫፤ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሕፅረት ልሙዕ መሬት ሕርሻን መግሓጫን ዘብፅሖ ፅቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፬፤ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ምጉሕጓሕን ብርሰትን ከባብያዊ ተፈጥሮን ኣየርን ዘብፅሖ ፅቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፭፤ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ስእነት ስራሕ ዘብፅሖ ፅቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፮፤ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ድኽነት ዘብፅሖ ፅቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፯፤ በዝሒ ህዝቢ ፀጋን ሃፍትን ድዩ ወይድማ ፀገምን መንቀሊ ምኽንያት ድኽነትን ኣብዝብል ኣርእስቲ ተኻትዑ።

መልመዲ 1.4

ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ካብዝተውሃቡ መማረፅታት ትኽክል ዝኾነ መልሲ ምረፁሎም።

1. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሕ ህዝቢ ዘለዋ ሃገር መን'ያ?

   ሀ. ኢትዮጵያ ለ. ታንዛንያ

   ሐ. ሱዳን መ. ኬንያ

2. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ውሑድ በዝሒ ህዝቢ ዘለዋ ሃገር መን'ያ?

   ሀ. ኢትዮጵያ ለ. ጂቡቲ

   ሐ. ሶማሊያ መ. ሱዳን

3. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝገፍሐን ዝለዓለን ስፍሓት መሬት ዘለዋ ሃገር መን'ያ?

   ሀ. ኬንያ ለ. ታንዛኒያ

   ሐ. ኢትዮጵያ መ. ሱዳን

4. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝነኣሰ ስፍሓት መሬት ዘለዋ ሃገር መን'ያ?

   ሀ. ጂቡቲ ለ. ቡሩንዲ

   ሐ. ታንዛኒያ መ. ሩዋንዳ

5. ካብ 2,505,813 ትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪ.ሜ^2) ስፍሓት መሬት ዘይነኣሰን 16.9 ፃዕቂ በዝሒ ህዝቢ ዘለዋን ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ትርከብን ሃገር መን እያ?

   ሀ. ኡጋንዳ ለ. ኢትዮጵያ

   ሐ. ሱዳን መ. ታንዛኒያ

6. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ ፃዕቒ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ (ኪ.ሜ2) ዘለዋ ሃገር መን እያ?

   ሀ. ታንዛኒያ ለ. ኢትዮጵያ

   ሐ. ሱዳን መ. ሩዋንዳን

7. ካብዞን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ስሕው ዝበለን ውሑድ ፃዕቒ ህዝብን ዘለዋ ሃገር መን እያ?

   ሀ. ሱዳን ለ. ኤርትራ

   ሐ. ሶማሊያ መ. ጂቡቲ

ለ. ነዞም ዝስዕቡ ሓሳባት ኣንቢብኩም ትኽክል ኮይኑ ንዝረኸብካዮ "ሓቂ" ትኽክል ንዘይኮኑ ድማ "ጌጋ/ሓሶት" እናበልኩም መልሲ ሃቡ።

1. ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብደረጃ ኣህጉር ካብዘለዋ ሃገራት ውሽጢ ኣዝዩ ብዙሕ (ዝለዓለ) በዝሕን ፃዕቕን ህዝቢ ኣለወን።
2. ኬንያ ዘለዋ ስፍሓት መሬት 582,650 ኪ.ሜ2 እንትኾውን በዝሒ ህዝባ ድማ 39.1 ሚሊዮን እዩ።

3. ተፈጥሮኣዊ ባእታታት ዝገልፁ ኣብነታት ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኸ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባቢያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርከቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።
4. ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ከባቢ ዓበይቲ ሃይቃት፣ ገማግም ባሕሪ፣ ሃፍታም ከባብታት ሩባታትን ውቅያኖሳትን ዝለዓለ በዝሕን ፀቅጥን ህዝቢ ይርከብ።
5. ሰብኣዊ ባእታታት ዝገልፁ ኣብነታት ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኸ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባቢያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርከቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።
6. ከበሳታትን ደጉዓታትን ንምንባርን መነባብሮን ወዲሰብን ኣዝዩ መፀገማይን ከቢድን ዝኾነ ጠባይ ኣየር ስለዘለዎም ትሑትን ስሑውን በዝሒ ህዝቢ ይነብረሎምን ይርከበሎምን።

1.4.4 ሳዕቤናት ምኽታምነት ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን

ምስ ምንቅስቓስ ህዝብን ቕልጡፍ ዕብየት ህዝብን ተኣሳሲሩ ዝመፅእ ዝተፈላለዩ ከተማታት ምጥያሽ'ዩ። ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ስሉጥ ምዕባለ ከተማታትን ምኽታምን ልሙድ ተርእዮ ነይሩ። መንቀሊ ምኽንያት'ዚ ተርእዮ በዝሒ ህዝቢ፣ ኣሰፋፈራን ምንቅስቓስ ህዝብን እዩ። ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብምንቅስቓስ ህዝቢ ካብ ገጠር ናብ ከተማን ካብ ከተማ ናብ ገጠርን ዝፍለጥ'የን። ኣብዚ ሕዚ እዋን ዝርአይ ተርእዮ ምኽታምነት ዝግለፅ ብዙሓት ሰባት ካብ ገጠር ናብ ከተማ ብምንቅስቓሶምን ምፍላሶምን ዝፍጠሩ'ዮም። እዚ ምንቅስቓስ ህዝቢ ካብ ገጠር ናብ ከተማ ብምኽንያት ድልየት ትምህርቲ፣ ዕድል ስራሕ፣ ሓዱሽ ኣገባብ መነባብሮን ንግዳዊ ስራሕትን'ዩ።

ስእሊ 1.15 ከተማ ዳሬሰላም (ታንዛኒያ) - 2.44 ሚሊዮን ህዝቢ

ስእሊ 1.16 ከተማ ናይሮቢ (ኬንያ) - 2.57 ሚሊዮን ህዝቢ

ይኹን ደኣ'ምበር ክፍለዓለም ኣፍሪካ ኣብ ዓለም ካብዘለዋ ሃገራት ብደረጃ ምኽታምነት ኣብ ትሑት ብርኪ ዕብየት'ያ ትርከብ። ብመሰረት መረዳእታ 2009 ዓ.ም.ፈ ኣብ ከተማታት ኣፍሪካ ዝነብሩ ነበርቲ ዳርጋ ናብ 38% ዝፅጋዕ ጥራሕ'ዩ። ዋላ'ውን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንተወሲድና ካብ ሃገራት ኣፍሪካ ዝተሓተን ድሑር ዝኾነን ምኽታምነት ዝርአየለን እየን። ዳርጋ ናብ 22% ዝፅጋዕ ህዝቢ ጥራሕ'ዩ ኣብ ከተማታት ዝነብር። ነዚ መሰረት ገይርና ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዘሎ ኩነታት እንተሪእና ዋላ'ኳ ብዙሓት ሓደሽቲ ከተማታት ዝማዕበላ እንተሃለዋ ናብ 16.08% ዝፅጋዕ ህዝቢ ጥራሕ'ዩ ኣብ ከተማታት ዝነብር። ብተመሳሳሊ ኣብ ክልልና ትግራይ እንተወሲድና ድማ ዋላ'ኳ ብዙሓት ሓደሽቲ ከተማታት ዝማዕበላ እንተሃለዋ ናብ 19.55% ዝፅጋዕ ህዝቢ ጥራሕ'ዩ ኣብ ከተማታት ዝነብር። ስለዚ ምስ ምንቅስቓስን ኣሰፋፍራን ህዝቢ

ተኣሳሲሩ እንትርአይ ምኽታምነት ብግልፂ ዝርአይ እንተኾነ'ውን ኣብ ከተማ ዝነብር ህዝቢ ግና ብመጠንን ብበዝሕን ብዙሕ ለውጢ ዘለዎ ኣይኮነን።

ስእሊ 1.17 ከተማ ካምፓላ (ዩጋንዳ)

ስእሊ 1.18 ከተማ ጂቡቲ

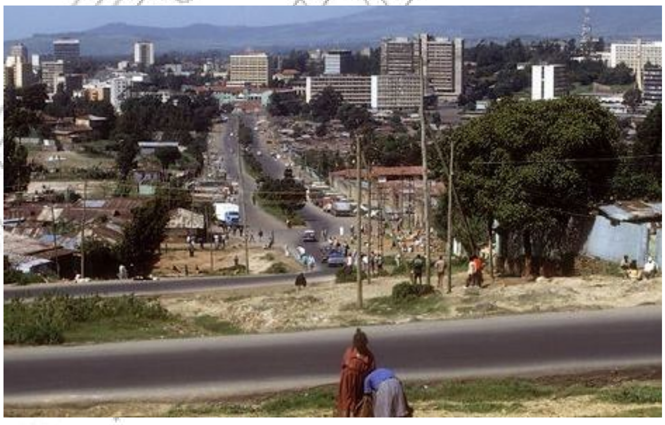

ስእሊ 1.19 ከተማ ኣዲስ ኣበባ - 2.72 ሚሊዮን ህዝቢ

ተምሃሮ ምኽታምነት ከመይ ይግለፅ? እስኪ ብጉጅለ ኮይንኩም ኣብ ክፍሊ ተመያየጡ። ምኽታምነት እንትበሃል ኣብ ከተማ ዝነብር በዝሒ ህዝቢ፣ ዝርግሐ መሰረተ ልምዓት፣ ዘመናዊ ህንፃታት፣ ስሉጥ ማሕበራዊ ግልጋሎት፣ ቀረብ ግልጋሎት ማይ፣ ትምህርትን ጥዕናን፣ ግልጋሎት ቴሌኮሙኒኬሽንን መራኸብቲ ቴክኖሎጂን፣ ዝሓሸ ዕድል ስራሕን መነባብሮን፣ ከባብያዊ ሓለዋን ፅርየት ምስ ፅባቐ፣ ቀረብ ሓይሊ መብራህትን መዘናግዕታትን ወዘተ ብዝሓሸ ኣገባብን ሰለጤንን ምህላዎምን ምቕሉል መነባብሮ ምህላዉን ዝገልፆ'ዩ። ምኽታምነት ብመንፅር መሰረተ ልምዓት እንታይ ማለት ከምዝኾነ ነዞም ስእሊ ከተማታት ብምርኣይ ተመያየጡ።

ተምሃሮ ቐልጡፍን ስሉጥን ልምዓትን ዕብየትን ከተማታት (ምኽታምነት) ዝመፅእ ብሓደ መልክዑ ብምኽንያት ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝግበር ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ እዩ። ኣብ ገጠር ዝነብር ህዝቢ ናብ ከተማታት ንክፈልስ (ክስደድ) ዝደፋፍእዎ ነገራት ኣለዉ። ደፋእቲ ባእታታት ይበሃሉ። ኣብ ከተማታት ድማ ካብ ገጠር ብዙሕ ህዝቢ ንክፈልስ (ንክስደድ) ዝስሕቡ ነገራት ኣለዉ። ሰሓብቲ ባእታታት ይበሃሉ። እዞም ዝደፍኡን ዝስዕቡን ባእታታት ብዙሓት እዮም። ተምሃሮ እዚኦም እንታይ ከምዝኾኑ ትፈልጡ ዶ? ንኣብነት ኣብ ገጠር ንዘለዉ ሰባት ናብ ከተማ ንክስደዱን ክፈልሱን ዝደፍእዎም ኩነታት እንተሪእና ከም

- ሕፀረት ተሓራሳይ መሬት፣
- ሕፀረት ንእንስሳት ዘቤት ዝኸውን ጋህዊ መሬት (መግሃጫ)፣
- ምጉሕጓሕን ብርሰትን ሃፍቲ ተፈጥሮን ከባብያዊ ኩነታትን፣
- እኹል ማሕበራዊ ግልጋሎት ዘይምህላዉ ወዘተ ዝመሳሰሉ ይርከቡ

ደፋእቲ ኩነታት (ባእታታት) ዝበሃሉ'ዮም፡፡

ተምሃሮ እስኪ ነዚኦም ምስ ከባቢኹም ብምዝማድ ብጉጅለ ተመያየጡሎምን ዝበፃኹምሎም ምርድዳእ ናብ ክፍሊ ኣቕርቡ። ንኣለሻ ስራሕን ዝሐሸ መነባብሮን እንትብሃል ናብ በብከባቢኡ ዝርከባ ከተማታት፣ ኣዲስ ኣበባ፣ ናይሮቢን ደቡብ ኣፍሪካን፣ ኣዕራብ ሃገራት (ስዒዲ ዓረቢያ፣ የመን፣ ኩዌት፣ ዱባይ፣ ሕቡራት ዓረብ ኢሜሬት፣ ሶርያን ካልኦትን ሃገራት) ዝስደዱን ዝፈልሱን ወገናት ብዝምልከት ንምንታይ ነዚ ኣጋጣሚ ከምዝመርፅዎን ኣብመወዳእታ ድማ ሳዕቤናቶምን ብዝምልከት ተመያየጡ።

ስእሊ 1.20 ኣብ ከተማታት ሃገርና ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝስሓቡ ሰባት ብገፊሑ ዝዋፈሩሉ ስራሕቲ መንደቕን ምንፃፍ ፅሩብ እምንን

ኣብ ከተማታት ዝርከቡ ሰሓብቲ ሃይሊሰብ ገጠራት እንትንርእይ ድማ

- ዝለዓለ ጠለብ ጉልበት ስራሕ፣
- ኣለሻ ስራሕን ዝሐሸ መነባብሮን
- ዕድል ስራሕ፣
- ንግዲ፣
- ዝሓሸ ማሕበራዊ ግልጋሎትን ወዘተ ዝመሳሰሉ ይርከብዎም።

ሰሓብቲ ኩነታት (ባእታታት) ዝበሃሉ'ዮም፡፡

ኣስተውዕሉ!

ቕልጡፍ ዕብየት ከተማታትን ምኽታምነትን ኣብ ምልዋጥን ምምሕያሽን ኣግባብ መነባብሮ ህዝቢ ይኹን ከባብያዊ ሂወት መነባብሮ ህዝቢ ዓብዪ ተራ ኣለዎ። ምስ ምኽታምነት ዝርአይ ምትሕውዋስን ምትሑምዝዛቕን ባህልን ልምድታትን ስለዝህልው ኣብ ከይዲ ለውጢ ይምዕብል'ዩ። ምኽታምነት ለውጥን ምዕባለን ባህሊ የስዕብ'ዩ። ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝፈልሱ ሰባት ኣብ ከተማ ብዘሎ ባህሊ ይፅለዉ'ዮም። ኣብ ከተማ ዝነብር ሕብረተሰብ ምስ ካብ ገጠር ዝመፁ ብባህልን ልምድን ብቐሊሉ ዝተሓዋወሰ ኣይኮነን። ኣብ ከተማ ዝነብር ሕብረተሰብ ዘማዕብሎ ባህሊ ስልጡን'ዩ።

ንጥፈት

ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ንወለድኹምን ካልኦት ዓበይቲ ሰባትን ሓቲትኩም ዝርዝር መብርሂ ፅሓፉ።

1. ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝፈልሱ ሰባት ኩሉ ነገር ምችው ዝኾነሎም ዶ ይመስለኩም?
2. ኣሰፋፍራን ምንቅስቓስን ህዝቢ ምስ መነባብሮን ከባብያዊ ህይወት ኣገናዚብኩም ዶ ትፈልጡ?
3. ስሉጥ ምዕባለ ከተማታትን ምኽታምነትን ካብ ገጠር ናብ ከተማ ንዝፈልሱ (ንዝስደዱ) ሰባት እንታይ ዓይነት ኣሉታዊ ፅልዋ ክህልዎ ከምዝኽእል ምስ መሓዙትኩም ተመያየጡ። ዝርዝር ነጥብታት ኣብ ወረቐት ፅሓፉ።
4. ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ወይድማ ካብ ገጠር ናብ ከተማ እንትትግበር ሰባት ካብ ዝነበሩሉን ዝለመድዎን መንበሪ ገዝኦም ሪሕቖም'ዮም ዝኸዱ።
5. ካብ መንበሪ ገዛ ሪሕቕኻ ምንባር እንታይ ሳዕቤን ክህልዎ ከምዝኽእል ተመያየጡሉ።
6. ምኽታምነት'ውን ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን ክህልዎ ዝኽእል ሳዕቤን ግለፁ።

እምበኣርከስ ተምሃሮ ነዞም ዝስዕቡ ኣገደስቲ ነጥብታት ኣብ ከይዲ ምይይጥን ዕዮ ጉጅለን ብዝርዝር ርኢይዎም። ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝፈለሱን ዝተሰደዱን ሰባት ኩሎም ፅቡቕ ኣይገጥሞምን።

- ዝተወሰኑ ሰባት ዝተደላደለን ምችውን ዝኾነ መንበሪ ገዛ፣ ንፁህ ዝስተይ ማይ፣ ፅቡቕ ክፍሊት ዘለዎ ስራሕ ኣብ ምርካብ ይፅገሙ።
- ምችው ዝኾነ ኩነታትን ስራሕን መንበሪ ብምስኣን ይሳቐዩ።
- ብምኽንያት ኣብ ገጠር ዝለመድዎን ዝዓበይሉን ባህሊ ኣግባብ መነባብሮ ምስ ኣብ ከተማ ዝርከብ ባህሊ ስርዓት መነባብሮ ስለዝጓነፅ'ውን ይሳቐዩ።
- ብምኽንያት ብዙሓት ሰባት ካብ ገጠር ናብ ከተማ ምፍላሶምን ምስዳዶምን ድማ ኣብ ከተማታት ዝህልው ማሕበራዊ ግልጋሎት፣ ግልጋሎት መጓዓዝያ፣ ቀረብ ማይን መንበሪ ኣባይትን ብዝምልከት ሕፅረትን ምፅባብን የጋጥም'ዩ።

ብካሊእ መልክዑ ድማ ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝመፁ ስዱዳት ፅቡቕ ዕድል ዝገጥሞም ኣለዉ። ብጣዕሚ ፅቡቕ መጠን ገንዘብ ዝረኽቡን ፅቡቕ ምችው መነባብሮን ዝመስረቱን'ውን ብዙሓት ኣለዉ። ስለዚ ምኽታምነትን ልምዓት ከተማታትን ኣዝዩ ዝነኣድን ዝሕፈስን ፀጋታት ሃፍቲ ከምዘለዎም ኹሉ ብተፃራሪኡ ድማ መስካሕከሓይ ዝኾነ ድኽነት'ውን ዘለዎም እዮም። እዚኦም ክልተ ተፃረርትን ተፃበእትን ተርእዮታት ዝፋረቑለን ብምኻነን ከተማታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ'ውን ካብዚ ሓቂ'ዚ ዝተፈለየ ተርእዮ ኣይህልወንን። ስለዚ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝብታት ምብራቕ ኣፍሪካ እንትንርእይ ዝርግሐ በዝሒ ህዝቢ፣ ኩነታት ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ

ምብራኽ ኣፍሪካ፣ ምንቅስቓስን ፍሰትን ህዝብታት ምብራኽ ኣፍሪካ፣ ቕልጡፍ ዕብየት ህዝብን ሳዕቤናቱን፣ ሳዕቤናት ምኽታምነት ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን ብዝምልከት ብዝርዝር ተገሊፁ እዩ። ተምሃሮ እዞም ኣብ ላዕሊ ዝተሓበሩ ክልስ ሓሳባትን ጭቡጥ ተርእዮታትን ተረዲእኩም ዶ?

ሳዕቤናት ምኽታምነት ኣብ ባህልን ሕብረተሰብን ህዝቢ ዘለዎ ኣሉታውን ኣዎንታውን ዕልዋ ተመያየጡ።

1.5 ቐጸልቲ ምኽንያታት ንኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ

ንጥፈት

ተምሃሮ ብዛዕባ ምኽንያታት ንኣፈላላይ ኣሰፋፍራን ባህልን ህዝቢ ኣመልኪቱ ኣብ 5ይ ኽፍሊ ዝተምሃርኩምዎ ትዝክሩ ዶ? ህዝቢ ኣብ ከተማን ኣብ ገጠርን እንትሰፍሩ እንታይ ረቛሒ መሰረት ዝገብሩ ይመስለኩም? ኣሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ማለት'ዩ? መነባብሮ ህዝቢ ኸ እንታይ ማለት'ዩ?

ኣሰፋፍራ ማለት ህዝቢ ኣብ ሓደ ከባቢ መነባብርኦም ንምክያድ ተኣኪቦም ነናይ ባዕሎም መንበሪ ሰሪሖም ናብርኦም ዘካይድሉ ኣግባብ ዝግለፀሉ ኣምርን ክልስ ሓሳብን'ዩ። ህዝቢ ኣብ ሓደ ከባቢ እንትነብሩ ብሓደ መልክዕ ስሕው ኢሎም መንበሪኦም ሰሪሖም ንርኢ ወይድማ ዕዕቕ ኣብዝበለ ኩነታት መንበሪኦም ሰሪሖም እንትነብሩ ንዕዘብ። ህዝቢ ኣብ ከባቢ መንበሪኦም ካብ ጉጂ፣ ግድግዳ ቀላሚጦስ፣ ህድሞ፣ መንደቕ ወይድማ ዘመናዊ ህንፃ ሰሪሖም ብሓባር እንትነብሩ ንዕዘብ። ከከም ኩነታት ጠባይ ኣየር ድማ ምስሓውን ምፅዓችን ወይድማ መንበሪ ዝስርሑሎም ባእታታት ይፈላለዩ'ዮም።

ኣሰፋፈራ ህዝቢ ምስ ተፈጥሮኣዊ ፀጋ ከባቢ፣ ስነ መሬታዊ ኣቀማምጣ፣ ቀረብ ግልጋሎት ማይ፣ ባህልን መነባብሮን፣ ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ትካላት ምህላዎም ወዘተ ዝመሳሰሉ ጉዳያት ዝውስንዎ ስርዓት'ዩ። ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ብምኽንያት ጠለብ፣ ደጉዓን ቆላን፣ ብራኸን መታሕትን፣ ኢኮኖሚያዊ ኩነታት'ውን ኣብ ግምት ብምእታው ኣፈላላይ ይግበር'ዩ። ተግባራት ኣሰፋፍራን መነባብሮ ህዝቢ ኣብ ክልተ መልክዕ ሰሊዕኻ ምርኣይ ይከኣል'ዩ።

1. ገጠርን ከተማን ኢልካ ብተግባራት ኣሰፋፍራን መነባብሮን ምርኣይ
2. ከበሳን (ደጉዓን) መታሕትን (ቆላን) ኢልካ ውን ብኣቀማምጣ ይርኣይ።

ስለዚ ተምሃሮ ኣብ ገጠርን ከተማን ዘሎ ኣሰፋፍራን መነባብሮ ህዝብን ብጣዕሚ ይፈላለይ'ዩ። ብተመሳሳሊ ድማ ኣብ ከበሳን መታሕትን ዘሎ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ኣዐርዩ ይፈላለይ'ዩ። ኣብ ከተማ ዘሎ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ብትልምን ኢኮኖሚያዊ ዓቕምን ዝተቐየደ ኾይኑ ፅዑቕ ኣቀማምጣ ዝጠልብ'ዩ። ኣብ ገጠር ዝርኣይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ድማ ምስ ውልቀ ትሕዝቶ መሬት ዝተኣሳሰር ስለዝኾነ ስሕው ዝበለን ዝተረሓሓቐን'ዩ።

መነባብሮ ህዝቢ ድማ ስድራ ዝናበሩሉ መሰረት ኢኮኖሚን ፍልፍል እቶትን፣ ብደረጃ ስድራ ዝህልው ሃፍተ-ነገርን ንክይዲ ዕለታዊ ህይወት ፍልፍል ዝኾነ ፀጋታትን ዝምልከት'ዩ። መነባብሮ ምስ ዕለታዊ ዓቕሚ ምግቢ፣ ንቐልዑ ዝግበር ክንክንን ሓለዋ ጥዕናን፣ ፋይናንሳውን ኢኮኖሚያውን ዓቕሚ ወዘተ ዝምልከት'ዩ። ንኣብነት መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እዩ። ኣብ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምኽንያት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ እንታይ ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ?

ስእሊ 1.21 መነባብሮ ህዝቢ ከተማ ኣብ ትግራይ

ስእሊ 1.22 መነባብሮ ህዝቢ ዓፋር ዝተመስረተሎም

መንቀሊ ምኽንያታት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ኣብ ክልተ መቒልካ ምርኣይ ይከኣል'ዩ። እዚኦም ድማ ዝስዕቡ'ዮም፤

1. ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት፤ ኣብ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ከተማን ገጠርን ኣፈላላይ ንምፍጣር መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ንኣብነት ኣቀማምጣ መሬት፣ ሃፍትታት ተፈጥሮ ውሽጢ መሬትን ልዕሊ መሬትን፣ ጠባይ ኣየር፣ ቀረብ ማይ፣ ልምዑነት መሬት፣ ግድሚ መሬት፣ ከውሒ መሬት፣ ወዘተ ክጥቀሱ ዝኽእሉ እዮም።

2. ሰብ ስራሕ ባእታታት፤ ኣብ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ጥራሕ ዘይኮኑስ ሰብ ስራሕ ዝኾኑ'ውን ኣለዉ'ዮም። ሰብ ባዕሉ ዝፈጥሮም ኩነታት መንቀሊ ምኽንያታት ተገይሮም ይውሰዱ'ዮም። ብምኽንያት ደቂ ሰባት ዝውሰዱ ስጉምትታት። እዚ ዝኾነሉ ዝተፈላለዩ ምኽንያታት ኣለዉ፤

   ሀ. ካብ ፀላኢ፣ ካብ ሓደጋታት ተፈጥሮን እንስሳትን'ውን ንምክልኻል ብዝግበር ፃዕሪ ደቂ ሰባት ኣብ ሓደ ከባቢ ክሰፍሩ ይኽእሉ'ዮም።

   ለ. ኣብ ከባቢ ብዝርከቡ ግልጋሎታት ንኣብነት ሹቕ፣ ቤት ትምህርቲ፣ ትካል ግልጋሎት ጥዕና፣ ዕዳጋ፣ መጓዓዝያን መንገዲ መኪናን ወዘተ ተኽቲሎም ሰባት ይሰፍሩ'ዮም።

ኣብ ከባብታት መዕረፊ ኣውቶቡሳትን ዕዳጋን ዘሎ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ? ዕዑቕ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ምስ ዝተፈላለዩ ንግዳዊ ምንቅስቓሳት ትዕዘቡ። ዕሽላት ከተማታት እንትክትሙ'ኸ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ?

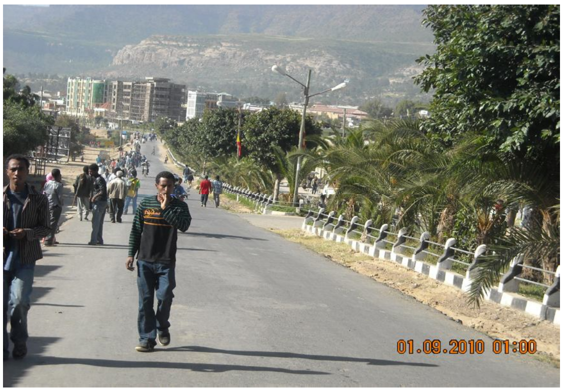

ስእሊ 1.23 ኣብ ከተማታት ትግራይ ዘሎ ፃዕቂ ኣሰፋፍራ

ሓደሽቲ ዝጣየሹን ዕሽላት ከተማታትን ትግራይ እንተሪእና ኣውራ መንገዲ መኻይንን ኣውቶቡሳትን (ኣውራ ጎደናታት) ተኸቲሎም ይኽትሙ። ኣብ ገጠር ዝርከብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ድማ ኣብ ጎቦታትን ግድምታትን ይበዝሕ ምኽኑ ኸ ተዓዚብኩም ዶ? እቲ ማይዳ መሬትን ልሙዕ መሬትን ንማሕረስ ስለዝድለይ'ዩ። ጎቦታትን ግድምታትን ኣብዘይብሉ ከባቢ ግና ኣብ ማይዳ'ውን ህዝቢ ከምዝሰፍር ምርድኡ ፅቡቕ'ዩ። ንኣብነት "ዓዲ ጎሹ" ዘለዉ ሰፈርቲ ኣብ ማይዳን ልሙዕ መሬትን እዮም ሰፊሮም። ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ስለዘገደዱ ማለት እዩ። ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኩናማ እንተወሲድና ካብ ካልኦት ከባቢ ትግራይ ይፍለይ'ዩ። ብኹሉ መዳዩ ኣሰፋፍራ ህዝቢ እንትርአይ ምስ መነባብሮን ኢኮኖሚያዊ ዓቕምን ዝተኣሳሰረ ይኸውን።

ስለዚ ኣሰፋፍራ ህዝብታት ጥራሕ ዘይኮነ መነባብሮን ባህልን'ውን ከም ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣፈላላይ ኣለዎ'ዩ። ባህሊ እንታይ ማለት'ዩ? ባህሊ መግለፂ ኣነባብራን መነባብሮን ህዝቢ'ዩ። ባህሊ ልምድታትን እምነታትን ህዝቢ ዝግለፀሉ እዩ። ዝተፈላለዩ ህዝብታት ኢትዮጵያ ዝተፈላለየ ባህሊ ኣለዎም። ንኣብነት ባህሊ ህዝቢ ትግራይ፣ ባህሊ ህዝቢ ኦሮሞ፣ ዓፋር፣ ኣምሓራ፣ ሶማል፣ ኩናማ፣ ኢሮብ፣ ጉራጌ፣ ሲዳማ ወዘተ ተባሂሉ ዝግለፀሉ ኩነታት ኣሎ። ኣብ ኣግባብ መነባብሮ፣ ኣመጋግባ፣ ኣከዳድና፣ ስነ ፅባቐ፣ መርዓ፣ ሓዘን፣ ቀብሪ፣ እምነትን ልምድታትን፣ ኣከባብራ በዓላት፣ ኣሰራርሓ ፀጉሪ ወዘተ ዝተፈላለዩ'ዮም። ኣብ ዝተፈላለዩ ኣሰፋፍራን ባህልን ዘለዎም ህዝብታት ድማ ብመንፅር ከተማን ገጠርን ተመሳሳልቲ ባህልታት ከምዘለዉ ኹሉ ኣፈላላይ ዘለዎም ኩነታት ድማ ይርአይ'ዩ።

ስለዚ ኣፈላላይ ባህሊ ምስ መነባብሮ ህዝብን ድሕረ ባይትኦምን ዝተኣሳሰር'ዩ። መነባብሮ ብደረጃ ስድራ ዝርአይ ስለዝኾነ ምስ ባህልን ኣሰፋፍራን ብቐጥታ ዝተኣሳሰረ'ዩ። ባህልን መነባብሮን ዝተኣሳሰሩ ጉዳያት እዮም። መነባብሮ ህዝቢ ኣብ ሕርሻ፣ ንግዲ፣ ምርባሕ ከፍትን ካልኦት ኣግባብ ምእላሽ እቶት ስድራን መሰረት ተገይሩ ዝርአይ'ዩ። ንኣብነት መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እንትኸውን መነባብሮ ህዝቢ ከተማ ድማ ኣብ ንግድን ካልኦት ፍልፍል እቶትን ዝተመስረቱ'ዮም። ብምኽንያት ከምዚ ዝመሰለ ኩነታት መነባብሮን ባህልን ከተማን ገጠርን ዘተኣሳስሮም፣ ዘመሳስሎምን ዘፈላልዮምን ብዙሕ ጉዳይ'ሎ። ገጠርን ከተማን እንትንብል ኣሰፋፍራ ህዝቢ ዘመሳኽት ኾይኑ እዚ ኣሰፋፍራ ገጠርን ከተማን ብብዙሕ መንገዲ ይፈላለይ'ዩ።

ስለዚ ኣብዝስዕብ ሰደቓ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ ከተማን ገጠርን ብዝምልከት መነፃፀሪ ቐረቡ'ሎ። ተፈጥሮኣዊ ሃፍተ-ፀጋ፣ እኹል ዝናብ፣ ማእድናትን ልሙዕ መሬትን ዘለዎም ከባብታት መነባብር ህዝቢ ፅቡቕ መሰረት ዘለዎ'ዩ ዝኸውን። ኣብ ዓፋር ሃፍቲ ተፈጥሮ ጨውን እንስሳት ዘቤትን ከምኡ'ውን ሰፊሕ ልምዓት ሕርሻን ኣግማልን መሰረት ህይወት መነባብሮ ህዝቢ ዓፋር ዝውስኑ'ዮም። ኣብ ምዕራብን ደቡብን ትግራይ እንተሪእና ድማ መነባብሮ ህዝቢ ኣብ ሕርሻ፣ ንግድን ሃፍቲ እንስሳትን ዝተመስረተ ኢኮኖሚ ንርእይ። እዚ መነባብሮ ህይወት ስድራ ዝገልፅ'ዩ።

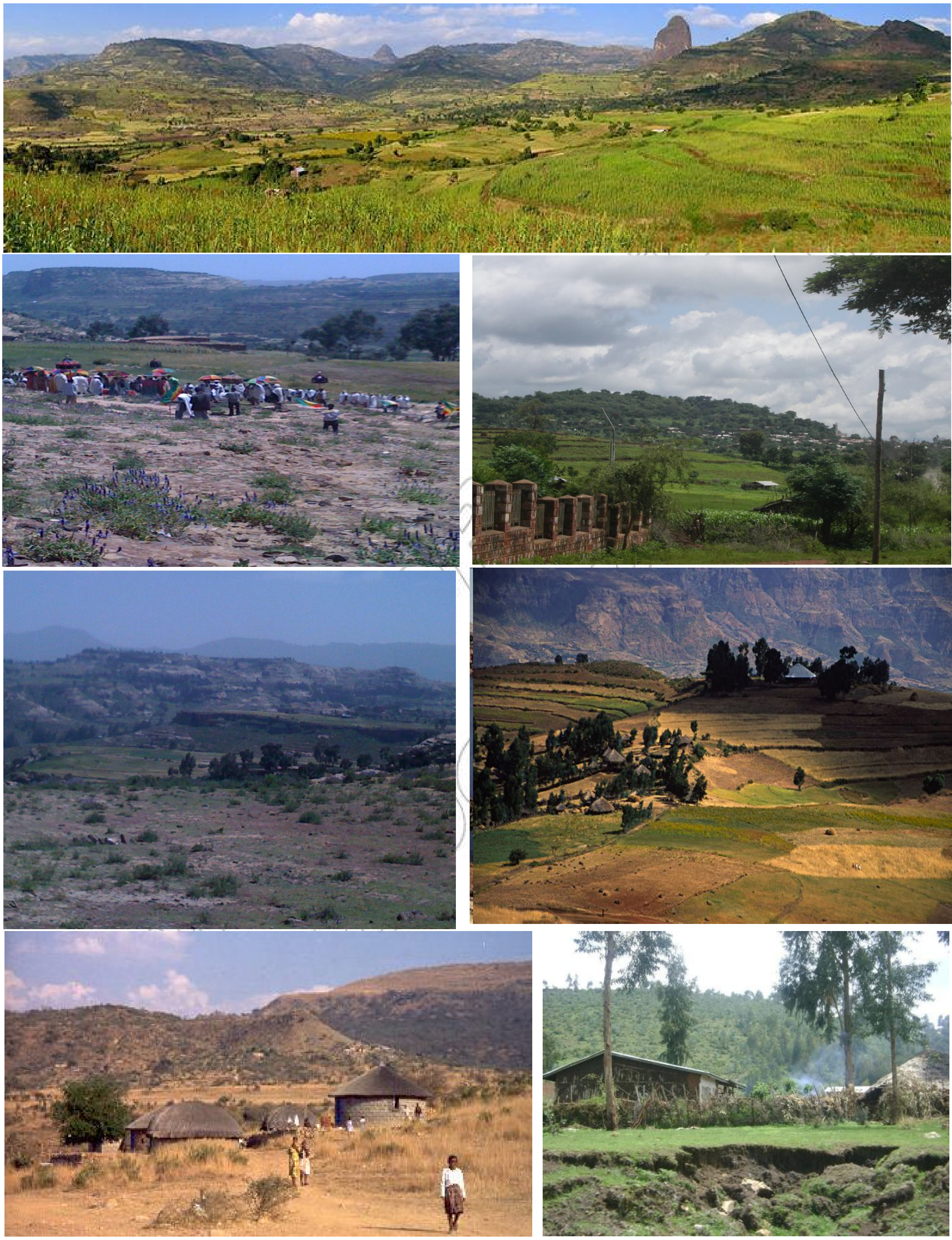

ስእሊ 1.24 ኣሰፋፍራ ህዝቢ ገጠርን መነባብሮን - ትግራይ

ገጠራት ዘለዎም ኣሰፋፍራ ብዝምልከት	ከተማታት ዘለዎም ኣሰፋፍራ ብዝምልከት
✔ ኣብ ገጠር ዘለዉ መንበሪ ገዛውቲ ብጣዕሚ ዝተረሓሓቑ'ዮም። ✔ ኣብ ሕርሻን ምርባሕ ከፍትን ዝተመስረተ መነባብሮ ኣሎ። ✔ መንበሪ ገዛውቲ ካብ ዕንጨይትን እምንን ዝተሰርሑ'ዮም። ✔ ጎረባብቲ ብጣዕሚ ኣብ ዝተረሓሓቑ ቦታታት እናነበረ ግና በብመዓልቱ ይጠያየቑ'ዮም። ✔ ሰብን ናውትን ንምጉዕዓዝ ኣዕዱግን ካልኦት እንስሳታትን ይጥቀሙ። ✔ መንበሪ ገዛውትን ህንፃታትን ተቐራሪቦም ብፃዕቒ'ዮም ተሰሪሖም ዝርከቡ።	✔ ነበርቲ ኣብ ኣብያተ ዕዮ፣ ፋብሪካታት፣ ሹቓትን ውልቀን መንግስታውን ትካላት እናሰርሑ ብዝረኸብዎም እቶታት መነባብረኦም ይመርሑ። ✔ መብዛሕትኦም መንበሪ ገዛውቲ ካብ ብሎኬትን ኣእማንን ዝተሰርሑ'ዮም። ✔ ጎረባብቲ ብጣዕሚ ተቐራሪቦም ብፃዕቒ ዝነብሩ እንተኾነ'ውን ኣይጠያየቑን። ኣይፋለጡን። ✔ ነበርቲ ንመጓዓዝያ ብሽክለታ፣ ሞተር ብሽክለታ፣ ታክሲ፣ መኪና ይጥቀሙ።

መነባብሮን ባህልን ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ)ን መታሕት (ቆላ)ን ብዝምልከት ድማ ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘሎ ሰደቓ ብሓፂር ተገሊፁ'ሎ።

ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ) ብዝምልከት	ነበርቲ መታሕት (ቆላ) ብዝምልከት
መብዛሕትኡ ግዜ ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ) ✔ ስገም፣ ስርናይን ጣፍን የምርቱ ✔ ዛሕሊ ኣብዘለዎ ከባብታት ደጉዓ ይነብሩ ✔ ቀላሚጦስ፣ ዕሕድን ዓርቃይን ይተኽሉ ✔ ኣባጊዕ የጥርዩ፣ የራብሑ ✔ ካብ ጣፍ፣ ስርናይን ስገምን እንጀራን ሕምባሻን ይስንክቱ፣ ይምገቡ ✔ ፀባ ካብ ላሕሚ ይጥቀሙ ✔ ዛሕልን ቁርን ካብዘለዎ ጠባይ ኣየር ንባዕሎም ንክከላኸሉ ካብ ጡጥ ዝተሰርሑ ክዳውንቲ (ከም ሻማ፣ ብሉኮ፣ ጋቢ፣ ኩታ፣ ኮበርታ ዝመሳሰሉ) ይኸደኑ	መብዛሕትኡ ግዜ ነበርቲ መታሕት (ቆላ) ✔ ዕፉን (ምሽላ ባሕሪ)፣ ጻጉሻን ምሻላን የምርቱ ✔ ሃሩርን ሙቐትን ኣብዘለዎ ከባቢ ኣየር ይነብሩ ✔ ሸባኽ፣ ሳግላ፣ ሰራውን ጭዓን ዝመሳሰሉ ዝርያ ኣካሺያ ይተኽሉ ✔ ኣግማልን ኣጣልን የጥርዩ፣ የራብሑ ✔ ካብ ዕፉን (ምሻላ ባሕሪ)ን ምሽላን እንጀራን ሕምባሻን (ቅጫ) ይስንክቱ፣ ይምገቡ ✔ ፀባ ካብ ኣጣልን ኣግማልን ይጥቀሙ ✔ ንነብሶም ካብ ሙቐትን ሃሩርን ኩነታት ኣየር ንምክልኻል ቀልል ዝበሉን ፎኪስትን ክዳውንቲ ይኸደኑ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ እስኪ ኣብ ሽዱሽተ ጉጅለታት ተመቒልኩም ዝተፈላለዩ ኣሰፋፍራ፣ መነባብሮን ባህልን ህዝቢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፩፣ ኣብ በረኽ ቦታታት (ብራኽ ኣብ ዘለዎ ወይድማ ከበሳ) ገጠር ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቑሸት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፪፣ ኣብ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ገጠር ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቑሸት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፫፣ ኣብ በረኽ ቦታታት (ብራኽ ኣብ ዘለዎ ወይድማ ከበሳ) ከተማ ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቑሸት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፬፣ ኣብ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ከተማ ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቑሸት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፭፣ ባህልን መነባብሮን ዘለዎም ምትእስሳር ብዝምልከት ብኣብነት እናገለፅኩም ኣረድኡ። ባህሊ ከመይ'ዩ ዝግለፅ? መግለፅታት ባህሊ ብዝምልከት ብዝርዝር ኣረድኡ።

ጉጅለ ፮፣ ባህሊ ህዝቢ ትግራይ፣ ባህሊ ህዝቢ ኩናማ፣ ባህሊ ህዝቢ ኢሮብ፣ ባህሊ ህዝቢ ዓፋርን ባህሊ ህዝቢ ኣምሓራን ብዝምልከት ተመያየጡ። ኣከባብራ በዓል፣ ኣከዳድናን ኣሰራርሓ ፀጉርን፣ እምነትን መነባብሮን መመያየጢ ዛዕባ ግበርዎ። ኣብ ትግራይ ዝፍለጥ ኣሸንዳን ኣብ ክልል ኣምሓራ ዞባ ዋግ ይምራ ዝፍለጥ “ሻደይ”ን ዘለዎም ምምስሳል ሓቲትኩም ተመያየጡሉ።

ኣብ ትግራይ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ከተማን ገጠርን ኣብ ወረዳታት ቃፍታ ሑመራ፣ ኣድያቦን ጣንቋ ኣበርገለን ምውሳድ ይከኣል'ዩ። ደጉዓ ከባብታት ትግራይ ብዝምልከት ድማ ሃገረሰላም፣ እፍላን እንዳ መኾኒን ምውሳድ ይከኣል'ዩ። ኣብ ኣሰፋፍራን ባህልን ዘለዉ ኣፈላላይ ብዕሙቐት ፈትሹ።

እምበኣርከስ ተምሃሮ ብዛዕባ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ብዝበለፀ ብምርዳእ ኣብ ከባቢኹም ዳህሳስ ኣካይዱ። ኣሰፋፍራ ነበርቲ ህዝቢ ከባቢ ቤት ትምህርትኹም ርአዩ። ምስ ወለድኹም ድማ ኣብ ኣግባብ መነባብሮን ምምራሕ ህይወት ስድራን ብዝምልከት ምስ ባህላዊ ትሕዝቶታት ኣመልኪትኩም ተመያየጡ። ካብ ወለድኹም ዝረኸብክምዎ ሓበሬታ ናብ ክፍሊ ሒዝኩም ትመፁ'ሞ ምስ ተምሃሮን ወለድን ተመያየጡሉ።

መጠቓለሊ

ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዓሰርተ'የን። ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲ፣ ሶማል፣ ኬንያ፣ ኡጋንዳ፣ ቡሩንዲ፣ ሩዋንዳን ታንዛንያን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እየን። ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ ዝበሃሉ ኣብ ውሽጢ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ይርከቡ። ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሓት ኳዕቲ ኣለኻ ኣሰረ ሂወት ጥንታዊ ወዲሰብ ተኻይዶም'ዮም። ጥንታውያን ሰባት ብሃደንን ብምእራይ ፍራምረን ቖፅላመፅልን ኣብዝናበሩሉ ግዘ ኣብ ሓደ ዝተወሰነ ቦታ ኣይቕመጡን ነይሮም። ኩሉ ግዘ ካብ ቦታ ናብ ቦታ ይዘዋወሩ ነይሮም። ሕርሻ ምስጀመሩ ግና ኣብዝተወሰነ ቦታ ሰፊሮም መነባብሮኦም ብቀዋምነት ምምራሕ ጀሚሮም። በዚ`ውን ቑሽታት ክምስረታ ጀሚረን። እዘን ቑሽታት ድሕሪ ግዘ ናብ ከተማታት ማዕቢለን። ምምስራት ከተማታት ንምዕባለ ካልኦት ስልጣነታት መንገዲ ፀሪገን። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣነ ማለት ደቂ ሰባት ካብቲ ኣቐዲሙ ዝፀንሐ ኣብ ሃደንን ምእካብ ፍረምረን ዝተመስረተ ድሑር መነባብሮ ወፂኦም ናብ ዝለዓለን ኣብ ከተማታት ዝተመስረተን ምዕቡል ናብራ ዝተሰጋገሩሉ ኣገባብ መነባብሮ ጠሚሩ ዝገልፅ እዩ።

ስልጣነ ጥንታውያን ሰባት ኣብ ከተማ ምንባር ምስጀመሩ ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበለ ዝመፀ ኣገባብ መነባብሮ ደቂ ሰብ`ዩ። ምስዚ ብዝተኣሳሰረ ድማ ምምዕባል መንግስታት፣ ምዕባለ ንግድን እደ ጥበብን፣ ምዕባለ ጥበብ ፅሕፈት፣ ምዕባለ ሃይማኖት፣ ምዕባለ ስነ ኽርፃ ኽርፂ፣ ምዕባለ ሕርሻ፣ ኣብ ደርብታት ምምቃል ሕብረተሰብ ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ምስ መነባብሮ ከተማ ዝተኣሳሰሩ ተወሰኽቲ መግለፅታት ስልጣነ`ውን ኣለዉ። ንኣብነት ዝማዕበለ ፅሑፍ፣ ኣብ ፅኑዕ ውዳበ ዝተመስረተ መንግስቲ፣ ፍልጠት ቴክኖሎጅን ሓፂን መፂንን፣ ስርፀት ስነ ጥበብ ኽርፃ ኽርፅን፣ ኣብ ተግባር ዝውዓለ ሳይንስን ሒሳብን፣ ምትእትታው ቴክኖሎጂ ሕርሻ ወዘተ ይጥቀሱ።

ኣብ ዓለምና ጥንታዊ ስልጣነ ኀሊሁ ክረአ ዝጀመረ ኣብ ከባቢ 3500 ዓመት ዓለም እዩ። ካብዚ እዋን ጀሚሩ ስልጣነ ብቐፃልነት እናማዕበለ ዝመፀ ታሪካዊ ተርእዩ እዩ። ብምኳኑ`ውን ጥንታዊ ስልጣነታት ኣብ ዝተፈላለዩ ክፍለ ዓለማት ማዕቢሎም ከምዝነበሩ ዝፍለጥ እንትኸውን ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕን ምብራቕ ኣፍሪካን ጥንታዊ ስልጣነታት ዝማዕበሉሎም ንኣብነት ግብፂ፣ ኑብያ፣ ሜሮዌ፣ ኩሽ፣ ኣኽሱምን ዚምባብዌን ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ኣብ ኣፍሪካ ጥንታዊ ስልጣነ ዝማዕበለሎም ከባብታት ንሽንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ዝርከብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካን ምብራቓዊ ኣፍሪካን ማእኸል ዝገበረ`ዩ ነይሩ። ካብዚኦም እቲ ሓደ ኣብ 3100 ዓመት ዓለም ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ንሽንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ግብፂ ማዕቢሉ ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣነ ይርከብ። ካብ ግብፂ ናብ ኣንፈት ደቡብ ድማ ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያን ኣኽሱምን ማዕቢሎም ነይሮም።

ኑቢያውያን ካብ ከባቢ 3000 ዓ.ዓ ጀሚሩ ኣብ ገማግም ሩባ ናይል መንደራት መስሪቶም ይነብሩ ነይሮም። ኣብ ዓለምና ብቀዳምነቶም ካብዝፍለጡ ሓደ ዝኾነ ጥንታዊ ስልጣነ 'ውን ኣማዕቢሎም። ኑቢያውያን እዚ ስልጣን ንኸማዕብሉ ሩባ ናይል ዝለገሶም ዘይነፅፍ ቀረብ ማይን ልሙዕ ሓመድን ኣስተዋፅኦ ገይሩ እዩ። ጥንታዊ ስልጣነ ኩሽ ድማ ካብ 2000 - 350 ዓ.ዓ ኣብ ከባቢ ሽንጥሮ ናይል ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕ ሱዳን ማዕቢሉ ዝነበረ እዩ። መብዛሕትኦም ጥንታዊ ስልጣነታት እንትርኣዩ ሽንጥሮታትን ሩባታትን ተኸቲሎም ሕርሻ መሰረት ገይሮም ዝማዕበሉ እዮም። መልዐሊ ጥንታዊ ስልጣነ መንግስቲ ኣኽሱም ግና ኣብ ሽንጥሮታትን ሩባታትን ዘተመስረተ ኣይኮነን። ኣብ ምዕባለ ኢደ ጥበብን ስነ ጥበብን ከምኡ`ውን ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃእን ማእኸል ገይሩ ዝማዕበለ ስልጣን`ዩ። ኣኽሱም ካብ ከባቢ 100 ዓ.ም ጀሚሩ እናማዕበለ ዝነበረ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ ሃገርና`ውን እዩ። ጥንታዊ ስልጣነ ኣኽሱም ኣብዝለዓለ ብርኪ በፂሑ ዝነበረሉ እዋን ኣብ 6ይ ክፍለዘመን እዩ። ኣብዚ እዋን`ዚ መንግስቲ ኣኽሱም ንቀይሕ ባሕሪ ተሳጊሩ ክሳብ ደቡባዊ

ስዑድ ዓረብያ ግዝኣቱ የስፋሕፍሕን የጋፍሕን ነይሩ። ብቐይሕ ባሕሪ ይካየድ ዝነበረ ንግዲ ወፃእን ልውውጥን`ውን ብዝለዓለ ብርኪ ይቆፃፀር ነይሩ። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣነ ኣኽሱም ማዕቢሉ ዝነበረሉ እዋን ካብ 1ይ ክሳብ 7ይ ክፍለዘመን ኣብዝነበረሉ እዋን'ዩ።

ሓድግታት ዝበሃሉ ንነዊሕ እዋን ታሪኽ ዘለዎምን ውፅኢት ስራሕቲ ጥንታውያን ወለዲ ዝኾኑን እዮም። ሓድጊ ብኣሰራርሕኡ ዘደንቕ ውፅኢት ስራሕ ሕሉፍ ሕብረተሰብ እዩ። ሓድግታት ወለድና ድልየቶም ንኸማልኡ ኢሎም ኣብ ዝፍፅምዎም ምንቅስቓሳት ዝተፈጠሩን ሓዲጎምልና ዝኸዱን እዮም። ሓድግታት ቁሳውን መንፈሳውን ተባሂሎም ኣብ ክልተ ዝምደቡ እንትኸውን ሕዚ ግና ብዛዕባ ቁሳዊ ሓድግታት ጥራሕ ኢኹም ትመሃሩ። ስለዚ ሓድግታት ሕሉፍ ሕብረተሰብ ቁሳውን መንፈሳውን ድልየቶም ንምምላእ ኢሎም ዝሰርሕዎም ወይድማ ዝመሃዝዎም ቁሳቁስ፣ ናውቲ ወዘተ እዮም። ኣብ ዓለም ብጣዕሚ ኣገደስትን ክዕቀቡ ኣለዎምን ተባሂሎም ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ትካል ትምህርትን፣ ሳይንስን ባህልን (ዩኔስኮ)ዝተመዝገቡ ልዕሊ 800 ዝኾኑ ዓበይቲ ታሪካዊ ሓድግታት ኣብ 137 ሃገራት ኣለዉ። ኣብ ዝተፈላለዩ ካባብታት ኣፍሪካ ብዙሓት ዘደንቑ ሓድግታት ኣለዉ። መብዛሕትኦም ሓድግታት ዝርከቡ ጥንታዊ ስልጣነ ኣዝዮም ማዕቢሎም ኣብዝነበሩሎም ከባብታት እዮም። ካብዚ ብተወሳኺ ግና ኣብ ደቡብ ኣፍሪካን ሞዛምቢክን ወዘተ መርኣያታት ጥንታዊ ስልጣነ ዝኾኑ ሓድግታት ኣለዉ። ኣብ ሃገርና ብፍላይ ድማ ኣብ ትግራይ ኣዝዮም ብዙሓት ሓድግታት ይርከቡ። ሓድግታት ንዝርከቡሉ ሃገርን ህዝብን ጥራሕ ዘይኮነስ ንኹሉ ረብሓ ኣለዎም። ብዛዕባ ኩነታት መነባብሮ ቀዳሞት ወለድና መረዳእታ ዝህቡና እዮም። ጥንታዊ ስልጣነታት ዝነበሮም ትሕዝቶን ምዕባለን እንመሃረሎም እዮም። ባህልን ሃይማኖትን ከምኡ`ውን ሃፍቲ ሃገርን ኩርዓትን ዝዕቀበሎም እዮም። ሓድግታት መግለፂ መንነት ህዝብን መለለይን`ውን እዮም። ሓድግታት መግለፂ ስልጣነን ባህልን እዮም። ስለዝኾነ ድማ ፍልፍል ታሪኽን ባህልን ጥራሕ እዮም ዘይኮነስ ብግቡእ እንትዕቀቡ ፍልፍል እቶት ሃገር`ውን እዮም። ብዙሓት ጎብነይትታን በፃሕትን ይመፁ፣ መዘናግዒ ኾይኖም የገልግሉ።

ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ልሙድ ተርእዮ'ዩ። ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ብበዝሒ ዝገብሮ ምንቅስቓስ "ፍልሰት ህዝቢ" ይበሃል። ብተፈላለዩ ምኽንያታት ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ይንቀሳቐሱ'ዮም። ከምዚ ዓይነት ተርእዮ ንዘመናት ዝፀንሐ'ዩ። ህዝቢ ሓደ ከባቢ ብተፈላለዩ ምኽንያታት ካብ ትውልዲ ዓዱም ናብ ካሊእ ከባቢ ይፈልሱ፣ ይስደዱን ይንቀሳቐሱ ነይሮም። መንቀሊ እዞም ተርእዮታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ከባብያዊ፣ ፖለቲካውን ማሕበራውን ምኽንያታት ኣለዉ። ስለዚ ምንቅስቓስ፣ ፍልሰትን ስደትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ወይድማ ሃገር ኣብ ኣርባዕተ ባእታታት መቐልካ ምርኣይ ይከኣል'ዩ፣

1. ህዝባውን ተፈጥሯውን መሰረት ዘበግስዎም፣
2. ውልቃዊ ድልየት ዘንቅድዎም፣
3. ፖለቲካዊ ውሳነ መንግስቲ ዘበግስዎምን
4. ኩናትን ቅልውላዋትን ዘበግስዎም እዮም።

ኣብ ሓደ ሃገር ኣብ ከተማን ገጠርን ካብ ውልደት ጀሚሩ ብህይወት ዝነብር ጠቕላላ ህዝቢ ተቖፂሩ ዝፍለጥ በዝሒ ኣሃዝ መግለፂ በዝሒ ህዝቢ'ዩ። ኣብ ዓለም በዝሒ ህዝቢ ብቕልጡፍ እናዓበየ ዝርኣየሎም ኣብ ዘይማዕበሉ ሃገራት እንትኸውን ብፍላይ ሃገራት ኣፍሪካ ድማ ብዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ቅድሚት ይስርዓ። በዝሒ ህዝቢ ዝግበጥ ኣብ ሞንጎ ዝውለዱ ህፃናትን ዝሞቱ ሰባትን ዘሎ ኣፈላላይ ብምንፅፃር እዩ። ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ረብሓ ኣለዎ ከምዝበሃለሉ ኹሉ ጉድኣት'ውን ኣለዎ'ዩ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ብኢኮኖሚ፣ ማሕበራውን ባህላውን ድሕረባይታ ንዘይማዕበሉ ሃገራት ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ንሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣዝዩ ዝለዓለ ጉድኣት ኣለዎ።

ማህደረ ቃላት

	ቁልፊ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1	ምብራቕ ኣፍሪካ	ንሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ ወሲኹ ብድምር ዓሰርተ ሃገራት ዝርከቡሉ ከባቢ ኣህጉርና (ክፍለዓለምና) እዩ። ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ጂቡቲ፣ ኢትዮጵያ፣ ሶማልያ፣ ኬንያ፣ ሩዋንዳ፣ ቡሩንዲ፣ ኡጋንዳን ታንዛንያን።
2	ዶብ	ወሰን፣ ንኽልተ ሃገራት ወይድማ ቦታታት ዝፈልይ ተፈጥሮኣዊ ወይድማ ሰብ ስራሕ መስመር።
3	ክፍለዓለም	ንፁር ዶብ ዘለዎን ብዙሓት ሃገራት ዝሓቖፈን ኣዝዩ ሰፊሕ ክፋል መሬት ዓለምና።
4	ውቅያኖስ	ዝለዓለ ስፍሓት ዘለዎ ማያዊ ኣካል ክፋል ዓለምና።
5	እምባ	ካብ ከባቢኡ ብዝተፈለየ መንገዲ ልዕል ኢሉ ካብ ፀፍሒ ባሕሪ ዝለዓለ ብራኽ ዘለዎ ቅርፂ መሬት።
6	ጎቦ	ካብ እምባ ትሕት ዝበለ ብራኽ ዘለዎ ቅርፂ መሬት።
7	ኸበሳ	ዝባኑ ሜዳ ዝኾነ እምባ።
8	ጥንታዊ ስልጣነ	ደቂ ሰባት ካብቲ ኣቐዲሙ ዝፀንሐ ኣብ ሃደንን ምእካብ ፍረምረን ዝተመስረተ ድሑር መነባብሮ ወፂኦም ናብ ዝለዓለን ኣብ ከተማታት ዝተመስረተን ምዕቡል ናብራ ዝተሰጋገሩሉ ኣገባብ መነባብሮ ጠሚሩ ዝገልፅ እዩ።
9	ሩባ ናይል	ካብ ቃላይ ቪክቶርያን ቃላይ ጣናን ዝብገሱ ክልተ ሩባታት ኣብ ከተማ ካርቱም ተራኺቦም ሓደ ምስኮኑ ብግብፂ ገይሩ ናብ ባሕሪ ሜዲተራንያን ዝኣትው ነዊሕ ርሕቐት ዝጓዓዝ ሩባ እዩ።
10	ሓድጊ /ሓድግታት	ሓድግታት ዝበሃሉ ናይ ነዊሕ እዋን ታሪኽ ዘለዎምን ውፅኢት ስራሕቲ ጥንታውያን ወለዲ ዝኾኑን እዮም።
11	ኑቢያ	ካብ ግብፂ ንኣንፈት ደቡብ ይርከብ ዝነበረ ግዝኣት። እዚ ኣብ ናይ ሎሚ ሱዳን ዝነበረ ጥንታዊ ግዝኣት እዩ።
12	ጥንታዊ ኣኽሱም	ኣብ ሰሜናዊ ክፋል ሃገርና ካብ 100 ዓ.ዓ ክሳብ ዓስራይ ክፍለዘበን ዝነበረን ማእኸል ስርወ ንግስንኡ ኣብ ኣኽሱም ዝነበረን ምዕቡልን ውሩይን መንግስቲ'ዩ።
13	ውቅር ኣብያተ ክርስትያን	ኣብ ግድሚ ወይድማ እምባታትን ጎቦታትን ካብዝርከቡ ክውሒታት ተፈልፊሎምን ተፀሪቦምን ዝተሰርሑ ኣብያተ ክርስትያናት።
14	ተፈጥሯዊ ባእታታት	ኩነታትን ጠባይን ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኽ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባብያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርከቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ።

15	ሰብኣዊ ባእታታት	ማእኸል ምምሕዳር፣ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቓሳትን ንጥፈታትን፣ ማሕበራዊ መሰረተ ልምዓት ወዘተ ዝመሳሰሉ'ዮም።
16	ፍልሰት ህዝቢ	ምንቅስቓስ ህዝቢ ማለት'ዩ። ብተፈላለዩ ምኽንያታት ካብ ዝነበሩሉ ትውልዲ ዓዶም ናብ ካሊእ ካባቢ ምስዳድን ምንቅስቓስን እዩ። ብምኽንያት ድርቂ ምግብን ማይን ኣለሻ ህዝብታት ካብ ከባቢኦም ናብ ካሊእ ቦታ ክንቀሳቐሱ ይኽእሉ።
17	በዝሒ ህዝቢ	ኣብ ሓደ ሃገር ኣብ ከተማን ገጠርን ካብ ውልደት ጀሚሩ ብህይወት ዝነብር ጠቕላላ ህዝቢ ተቖጺሩ ዝፍለጥ በዝሒ ኣሃዝ መግለፂ'ዩ።
18	ፍግረ መሬት	ዝናብ እንትወቅዕ ኣብ ላዕለዋይ ክፋል መሬት ዝርከብ ሓመድ እናኳሕጎሐ ፅርግርግ ኣቢሉ እንትወስዶ ማለት'ዩ።
19	ምኽታምነት	ኣብ ከተማ ዝነብር በዝሒ ህዝቢ፣ ዝርግሐ መሰረተ ልምዓት፣ ዘመናዊ ህንፃታት፣ ስሉጥ ማሕበራዊ ግልጋሎት፣ ቀረብ ግልጋሎት ማይ፣ ትምህርትን ጥዕናን፣ ግልጋሎት ቴሌኮሙኒኬሽንን መራኽብቲ ቴክኖሎጂን፣ ዝሓሸ ዕድል ስራሕን መነባብሮን፣ ከባብያዊ ሓለዋን ፅርየት ምስ ፅባቐ፣ ቀረብ ሓይሊ መብራህትን መዘናግዕታትን ወዘተ ብዝሓሸ ኣገባብን ሰለጤንን ምህላዎምን ምቕሉል መነባብሮ ምህላዉን ዝገልፅ'ዩ።
20	ኣሰፋፍራ ህዝቢ	ኣብ ሓደ ከባቢ መነባብርኦም ንምክያድ ተኣኪቦም ነናይባዕሎም መንበሪ ሰሪሖም ናብርኦም ዘካይድሉ ኣግባብ ዝግለፀሉ ኣምርን ክልስ ሓሳብን'ዩ።
21	ከበሳ	ኣብ ዝለዓለ ብራኸ ከባብታት ዝርከብ መይዳ
22	መታሕት	ኣብ ዝተሓተ ብራኸ ከባብታት ቆላ ዝርከብ

መጠቓለሊ ሕቶታት

ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ካብዝተውሃቡ መማረፅታት ዝበለፀ ትኽክል ዝኾነ መልሲ ምረፁ።

1. ካብዘን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሕ ህዝቢ ዘለዋ ሃገር መን'ያ?
   ሀ. ኬንያ ለ. ታንዛንያ
   ሐ. ሱዳን መ. ኢትዮጵያ
2. ካብዘን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ውሑድ በዝሒ ህዝቢ ዘለዋ ሃገር መን'ያ?
   ሀ. ሶማሊያ ለ. ሱዳን
   ሐ. ኢትዮጵያ መ. ጂቡቲን
3. ካብዘን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝገፍሐን ዝለዓለን ስፍሓት መሬት ዘለዋ ሃገር መን'ያ?
   ሀ. ሱዳን ለ. ታንዛኒያ
   ሐ. ኢትዮጵያ መ. ኬንያ
4. ካብዘን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝነኣሰ ስፍሓት መሬት ዘለዋ ሃገር መን'ያ?
   ሀ. ሩዋንዳ ለ. ቡሩንዲ
   ሐ. ታንዛኒያ መ. ጂቡቲ
5. ካብ 2,505,813 ትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪ.ሜ^2) ስፍሓት መሬት ዘይነኣሰን 16.9 ፃዕቂ በዝሒ ህዝቢ ዘለዋን ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ትርከብን ሃገር መን እያ?
   ሀ. ታንዛኒያ ለ. ኢትዮጵያ
   ሐ. ሱዳን መ. ኡጋንዳ
6. ካብዘን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ ፃዕቒ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ (ኪ.ሜ^2) ዘለዋ ሃገር መን እያ?
   ሀ. ታንዛኒያ ለ. ኢትዮጵያ
   ሐ. ሱዳን መ. ሩዋንዳን
7. ካብዘን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ስሕው ዝበለን ውሑድ ፃዕቒ ህዝብን ዘለዋ ሃገር መን እያ?
   ሀ. ኬንያ ለ. ጂቡቲ
   ሐ. ሶማሊያ መ. ኤርትራ
8. ካብዞም ዝስዕቡ ሓሳባት ከበሳታትን ደጉዓታትን ብትኽክል ዘይምልከት "ጌጋ" ሓሳብ ፍለይ።
   ሀ. ንልምዓት ሕርሻ፣ ዘራእትን ምርባሕ ሃፍቲ እንስሳት ምችው ዝኾነ
   ለ. ዛሕሊ፣ እኹል መጠን ዝናብን ንመነባብሮ ምችውን እዩ
   ሐ. ካብ ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ነፃ እዩ።
   መ. መልሲ የለን።
9. ንቆላን መታሕትን ከባብታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝምልከት "ትኽክል ዘይኮነ" ወይድማ "ጌጋ" ሓሳብ ዝኾነ ፍለይ።
   ሀ. ሓያል ሙቐት፣ ሃሩርን ደረቕ ጠባይ ኣየር ኣለዎም።
   ለ. ዝተፈላለዩ ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ብበዝሒ ይርከቡ።

ሐ. ዓሶ፣ ትኩሳት (ረስኒ)፣ ዓሶ ሓንጎል፣ ሕማም ድቃስ፣ ኢንፋሉዌንዛ ወዘተ ካብዝመሳሰሉ ሕማማት ነፃ እዮም።

መ. ኩሎም ትኽክል መልሲ እዮም።

10. ንምንቅስቓስ፣ ፍሰትን ስደትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ወይድማ ሃገር ምኽንያት ዝኾነ ፈሊኹም ኣመልክቱ

ሀ. ህዝባውን ተፈጥሯውን መሰረት ለ. ኩናትን ቅልውላዋትን

ሐ. ፖለቲካዊ ውሳነ መንግስቲ መ. ኩሎም ትኽክል መልሲ እዮም።

11. ህዝቢ ትግራይ ብ1977 ዓ.ም. ዝተሰደደሉም ከባብታት ፍለይ?

ሀ. ወለጋ ለ. ጋምቤላ

ሐ. ሱዳን መ. ኩሎም መልስታትዮም

12. ኣብዝሓለፉ ዓሰርተ ዓመታት ብዝኾነ ዓይነት ፖለቲካውን ተፈጥሮኣውን ወይድማ ብዘስገድድ ኩነታት ህዝቢ ዓምደ ሰፊሕ ምንቅስቓስ ዘይገበረላ ሃገር ኣመልክት።

ሀ. ታንዛኒያ ለ. ሶማሊያ ሐ. ሱዳን

መ. ሩዋንዳ ሰ. ኡጋንዳ

13. መንቀሊ ምኽንያት ምንቅስቓስ (ፍልሰት) ህዝቢ ኦሮሞ

ሀ. ጠለብ ልሙዕ ተሓራሳይ መሬት ለ. ሕድሕድ ኩናትን ቅልውላውን

ሐ. ኣለሻ መግሃጫ (ጋህዒ) መሬት መ. ሀን ሐን መልሲ እዮም

ለ. ካብዞም ዝስዕቡ መንቀሊ ምኽንያታት ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ብምርኣይ ብኣዎንታውነት ንዝግለፁ “1” ብኣሉታውነት ንዝግለፁ ድማ “2” ፅሓፉ፤

____ ዕድል ስራሕ ንምርካብ፣

____ ትምህርትን ክእለትን ንምጥራይ፣

____ ምፍንቓልን ምዝንባልን ናብራ

____ ምግብን መዕለልን ንምርካብ፣

____ ካብ ስቅያት ጥምየትን ድርቅን ንምንጋፍ፣

____ ቅልውላው ማሕበረ-ፖለቲካውን ኢኮኖሚያውን

____ ካብ ሓደጋ ኩናት ዕቑባ ንምርካብን፣

____ መነባብሮ ሕርሻ ንምድንፋዕ፣

____ ምብትታን ስድራ፣

____ ዘይምርግጋዕን ሻቕሎትን

____ ጎንጺ ባህልታትን ልምድታትን፣

____ ተሓራሳይ ልሙዕ መሬት ንምውናን፣

____ ቅልውላው መንነት፣

____ ስእነት መዕለልን ምግብን

____ ዝተመዛበለን ዝተፈናቐለን ናብራ ንምድልዳልን

ሐ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኽክል ንዝኾኑ ‘ሓቂ‘ ትኽክል ንዘይኾኑ ድማ ‘ሓሶት‘ እናበልኩም መልሲ ሃቡ፡

1. ኣብ ዓለም ብጣዕሚ ኣገደስትን ክዕቀቡ ኣለዎምን ተባሂሎም ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ትካል ትምህርትን፣ ሳይንስን ባህልን (ዩኔስኮ) ዝተመዝገቡ ልዕሊ 800 ዝኾኑ ዓበይቲ ታሪካዊ ሓድግታት ኣብ 137 ሃገራት ኣለዉ።

2. ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብደረጃ ኣህጉር ካብዘለዋ ሃገራት ውሽጢ ኣዝዩ ብዙሕ (ዝለዓለ) በዝሒን ፃዕቕን ህዝቢ ኣለወን።

3. ተፈጥሮኣዊ ባእታታት ዝገልፁ ኣብነታት ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኸ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባብያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርከቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።

4. ቀንዲ ሰብኣዊ ባእታት ንዝበሃሉ ዝገልፁ ኣብነታት ከም ማእኸል ምምሕዳር፣ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቓሳትን ንጥፈታትን፣ ማሕበራዊ መሰረተ ልምዓት፣ ስርዓት ምንቅስቓስ ህዝቢ ዝመሳሰሉ ዝጥቀሱ እዮም።

5. ከበሳታትን ደጉዓታትን ንምንባርን መነባብሮን ወዲሰብን ኣዝዩ ምችው ዝኾነ ጠባይ ኣየር ስለዘለዎም ዝለዓለ በዝሒ ህዝቢ ይነብረሎምን ይርከበሎምን።

6. ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ከባቢ ዓበይቲ ሃይቃት፣ ገማግም ባሕሪ፣ ሃፍታም ከባብታት ሩባታትን ውቅያኖሳትን ዝለዓለ በዝሕን ፀቕጥን ህዝቢ ይርከብ።

7. ብመሰረት ሃገራዊ መረዳእታ ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእኸላይ ስታቲስቲክስ 49.54 ሚኢታዊ ህዝቢ ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ እዮም።

8. ካብ ሞንጎ ህዝቢ ኢትዮጵያ 16.08 ሚኢታዊ ዝኸውን ኣብ ከተማታት ዝነብር'ዩ።

9. ብመሰረት ሃገራዊ መረዳእታ ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእኸላይ ስታቲስቲክስ 49.26 ሚኢታዊ ህዝቢ ትግራይ ደቂ ተባዕትዮ እዮም።

10. ካብ ሞንጎ ህዝቢ ትግራይ 19.55 ሚኢታዊ ዝኸውን ኣብ ከተማታት ዝነብር'ዩ።

11. ኣብ ከተማታት ትግራይ ካብዝነብሩ በዝሒ ህዝቢ ውሽጢ 52.75 ሚኢታዊ ዝኾና ደቂ ኣንስትዮ እየን።

12. ካብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዋ ሃገር ኢትዮጵያ እያ።

13. ካብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝተሓተ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዋ ሃገር ኤርትራ እያ።

14. ድልየት ትምህርቲ፣ ዕድል ስራሕ፣ ሓዱሽ ኣግባብ መነባብሮን ኣብ ስራሕ ንግዲ ንምውፋርን ዝመሳሰሉ ምኽንያታት ንምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ መሰረታዊ ጉዳያት'ዮም።

15. ምዕቡል ኢኮኖሚያዊ መሰረት ንዘይብሎም ሃገራት ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ንዝለዓለ ስእነት ስራሕ ዘሳጥሕን ንመሰክሕ ማሕበራዊ ቅልውላው ዘቃልዕን እዩ።

መ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኽክለኛን ዘየማትእ ቅኑዕን መልሲ ሃቡ።

1. መግለፂ ጥንታዊ ስልጣነታት ኣፍሪካ ዝኾኑ ብሙልኦም ብዝርዝር ግለፁ።
2. ጥንታዊ ስልጣነታት ማዕቢሎም ዝነበሩሎም ከባብታት ኣፍሪካ ብዝርዝር ግለፁ።
3. ነገስታት ጥንታዊ ግብፂ ዝነበሮም መፀውዒ እንታይ ይበሃል?
4. ስሉስ ኩርናዕ ቅርፂ ሒዙ ዝተሃንፀ መቓብር ነገስታት ግብፂ እንታይ ይበሃል?
5. ጥንታዊ ግብፃውያን ዘማዕበልዎ ስእላዊ ስነ ፅሑፍ እንታይ ይበሃል?
6. ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያ (ኩሽ) ዝነበሩ ክልተ ከተማታት ግለፁ።
7. ማእኸል ዘደንቕ ሓድግታት ታሪክን ባህልን ሃገርና ዝኾኑ ኣርባዕተ ከተማታት ግለፁ።
8. ኣብ ትግራይ ነዊሕ ዕድመ ዘለዎ ታሪካዊ ቤተክርስትያን መን'ዩ?
9. ካብ ዘደንቕ ሓድግታት ታሪክን ባህልን ክልልና እንተወሓደ ሰለስተ ግለፁ።
10. ኣብ ሃገርና ካብዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስትያናት ሓሙሽተ ጥራሕ ግለፁ።

11. ኣብ ሃገርና በዝሒ ህዝቢ ብዕሊ ቖጺሩ ብዖታ፣ ብዕድመ፣ ብከተማን ገጠርን ብኣካላዊ ብቕዓት፣ ብደረጃ ትምህርቲ፣ ምስ ጥዕና ብዝተኣሳሰረ ኩነታት፣ መጠን ውልደትን ሞትን፣ ብብዓመቱ'ውን እናወሰኸ ዝኸይድ ክንደይ ከምዝኾነን መረዳእታ እናፀብፀበ ዕላዊ ዝገብር መንግስታዊ ትካል መን ተባሂሉ ይፍለጥ?

12. ኣብ ታሪክ ሃገርና ክንደይ ግዜ ብብሄራዊ ደረጃ ቆፀራ ህዝቢ ተኻይዱ? መዓዝን መዓዝ'ዩ ተኻይዱ ነይሩ?

13. በዝሒ ዝውለዱ ህፃናትን መጠን ምውላድ እኖታትን እናነከየ እንተኾነ'ውን ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ይውስኽ'ሎ። ንምንታይ?

14. ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሕብረተሰብን ሃገርን ዘስዕብዎ ዓበይቲ ጉድኣትን ፅዕንቶን ነቶም ቀንዲ ዝበሃሉ ብዝርዝር ግለፅ።

15. ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ሃገር ካብዝፈጥርዎም ፀቕጢ ማሕበራዊ ግልጋሎታት ነቶም መሰረታዊ ዝበሃሉ መግለፅታት ግለፅ።

16. መግለፂ (መርኣያ) ፀገማት ምጉሕጓሕን ብርሰትን ተፈጥሮኣውን ከባብያውን ሃፍታት ንዝኾኑ ሑሙሽተ ግለፅ።

17. መግለፂ ምኽታምነትን ምዕባለ ከተማን ዝኾኑ ኣብነታት ጥቐስ።

18. ኣብ ገጠራት ንዝነብሩ ሰባት ናብ ከተማ ንክስደዱን ንክፈልሱን ምኽንያት ምንቅስቓሶም ዝኾኑ ደፋእቲ ኩነታት ገጠር ግለፅ።

19. ኣብ ከተማታት ዝርከቡ ሰሓብቲ ሓይሊሰብ ገጠራት ዝኾኑ ኣብነታት ግለፅ።

20. ካብ ገጠራት ናብ ከተማ ምስተሰደዱ ሰባት ክገጥሞም ዝኽእል ፅቡቕ ዝኾኑን ፅቡቕ ዘይኮኑን ኩነታት መነባብሮ ብዝርዝር ግለፅ። ኣረድእ።

ሰ. ነዞም ዝስዕቡ ኣብ ትሕቲ 'ሀ' ዝርከቡ ዝርዝራት ምስ ኣብ ትሕቲ 'ለ' ዝርከቡ ኣዛምዱ።

	ሀ		ለ
1.	ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኣኽሱም	ሀ.	ብዘይጭቃ ዝተሰርሐ ቤተፀሎት
2.	ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ግብፂ	ለ.	ሰዓብቲ ነብይ መሓመድ ዝተዓቖቡሉ
3.	ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኑቢያ (ኩሽ)	ሐ.	ሬሳ ንኽይፈርስ ዝከላኸል መድሓኒት
4.	ፒራሚድ	መ.	ካብ 2000 - 350 ዓመተ ዓለም
5.	ሄሮይግሎፊክስ	ሰ.	ካብ 3500 - 2000 ዓመተ ዓለም
6.	ፓፒረስ	ረ.	ካብ $1^{ይ}$ - $6^{ይ}$ ክፍለ ዘመን
7.	መሚ	ሸ.	ስሉስ ኩርናዕ መቓብር ነገስታት
8.	መስጊድ ነጋሽ	ቀ.	ስእላዊ ስነ ፅሑፍ ግብፃውያን
9.	ምኹራብ የሓ	በ.	ወደብ ንግዲ ኣክሱማውያን
10.	ወደብ ኣዱሊስ	ተ.	ንመፅሐፊ ከም ወረቐት ዘገልገለ